

אחדות

XXXIII. ÉVFOLYAM, 165. SZÁM • 2023. ÁPRILIS • 500 Ft
5783. NISZÁN • ניסן תשפ"ג • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

SLISZEL CHÁLE:
bálványimádás vagy zsidó szokás?

Ítélet az ideológia bölcsőjében:
mit adtak a világnak
a nürnbergi perek?

TÖRTÉNELMI MEGNYITÓ:
új női mikvét avattak Újlipótvárosban

KEDVES OLVASÓ!

Vannak települések, amelyek neve összeforrt egy eseménnyel, személlyel vagy akár ideológiával. Azt mondom, Csernobil – azt mondom, atomerőmű. Azt mondom, Pompei – azt mondom, vulkánkitörés. Ezek a kapcsolatok mindig egyfajta közös kulturális tudást feltételeznek, egy olyan kódot, amelyet a világ adott pontján vagy egy bizonyos népcsoportban esetleg egy társadalmi osztályban mindenki képes dekódolni. A világ legnagyobb részén, ha valamire azt mondjuk, Szodoma, akkor a hallgatóságunk tudni fogja, hogy az erkölcsi fertőről beszélünk, ám arra, hogy Trianon, már különböző válaszokat kapunk, attól függően, milyen szövegkörnyezetben és ki említi.

Sokszor, sokféleképpen beszélünk megbocsátásról, újrakezdésről. De vajon meg lehet-e bocsátani egy városnak? Túlléphet-e egy település a történelmén? Lesz-e a valaha Auschwitz újra csak egy lengyel kisváros – ahol nem melleleg egykor aktív zsidó élet volt. Lehet-e Csernobil-ra egyszer majd újra úgy tekinteni, mint a csernobili haszidok „szülővárosára”? Hiszen Mohácsról is a mai napig a mohácsi vészre asszociálunk, Pompeiről sem a modern nyüzsgő kisváros jut eszünkbe, ami ma, hanem egy időbe merevedett rom a füstölgő Vezúv lábánál.

Nürnberg számos dologról lehetne híres: középkori váráról, melyet kora legfélelmetesebb erődjei között tartottak számon; Albrecht Dürer, a reneszánsz művész házáról vagy éppen régre nyúló zsidó történelméről. Ám ma a város nevére leginkább a náci háborús bűnösök pereit jutnak eszünkbe. Az utolsó nürnbergi ügyész, Benjamin Ferencz halála kapcsán most újra a figyelem középpontjába került a város, amely nem véletlenül adott otthont a hírhedt pereknek.

Nürnberg mára azonban, mindezek mellett, leginkább Bajorország második legnagyobb városa, fontos közlekedési és gazdasági csomópont (és hogy szakmánkba vágjunk, jegyezzük föl azt is, hogy Németország egyik legfontosabb nyomdaipari központja). Az élet lassan, de biztosan beszövi a múlt sötét árnyait, ám reméljük, hogy a megbocsátást és feledést hozó idő nem törli ki a tanulságokat. Idővel talán megtaláljuk az egyensúlyt az emlékezés, a továbblépés és a múlt hibáiból való tanulás között.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a

www.zsido.com/egység

oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja

a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

SMÚZ

- 2 Megbocsátani egy városnak
Steiner Zsófia főszerkesztő
- 4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 A Teremtés teljessége:
áradjanak ki forrásaid!

HOHMECOLÓ

- 6 **Ítélet az ideológia bölcsőjében:**
a nürnbergi perek története
Chana Deutsch
- 10 Eszter könyvének utolsó titka
Naftali Deutsch
- 13 Aki az életét a felelősségre
vonásnak és a jognak szentelte
Naftali Deutsch
- 14 Zsidókoncolás katonazenére
A kisenyevi pogrom 120. emléknapijára
Cseh Viktor

JIDDISKÁJT

- 18 **Sliszel chále** Peszách után:
zsidó szokás
vagy bálványimádás?
Oberlander Báruch

JUDAPEST ANNO

- 22 Pest filantróp építészé
Lovag Wechseltmann Ignác
életéből 1. rész
Cseh Viktor

KILE

- 26 Kislány a pokolban
Így emlékezett az EMIH a holokauszt
magyarországi áldozataira
- 27 Má nistáná
– miben különbözik ez az este?
Liebman Flóra
- 29 Új mikvét avattak Újlipótvárosban

MISPÓHE

- 30 Jéghidegen az igazi
Dénes Anna
- 33 Dávid és a pók
Dénes Anna

ÉCESZGÉBER

- 34 **Megtért-e Gyöngyösi Márton?!**
Köves Slomó nem érti, hogy került
a zsidózó Jobbik-elnök a széderasztalhoz

BORÍTÓ

*Kulcs alakú bárchesz
Rosa Seindenwar "Lilyrose" konyhájából*

Forrás: Jews of NY

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi
FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia
TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

6. oldal

Ítélet az ideológia bölcsőjében

„A vádlottak egytől egyig ártatlannak
vallották magukat, igaz, az eljárás során
egy részük részben elismerte felelősségét
és megbánást tanúsított.”

18. oldal

Sliszel chále

„Az utóbbi években azzal egészült ki a
sliszel chále szokása, hogy valahányszor
megemlítik a közösségi médiában,
mindig felbukkan egy-két ünneprontó,
aki arra utal, hogy ez a szokás idegen
a zsidóságtól.”

34. oldal

Megtért-e Gyöngyösi Márton?!

„Gyöngyösi Márton a peszách
széderasztalnál körülbelül olyan,
mint egy pedofil díszvendég az óvodai
nevelésről szóló konferencián.”

Kóser szálloda nyílt Budapest belvárosában

A VIII. kerületben, a Szentkirályi utca 4. szám alatt, a zsidó negyed közvetlen közelében nyílt meg Budapest, hosszú évek után első, kóser szállodája Silver Crown néven.

A '90-es évektől a 2000-es évek elejéig volt ugyan kóser szálloda Budapesten, de már jó ideje bezárt. A főleg Izraelből, de az Egyesült Államokból, Angliából és más országokból is érkező, jelentősen megnövekedett turistaforgalomra építheti üzleti tervét a Silver Crown Hotel, mely mintegy 150, minden igényt kielégítő apartman szobát, kóser éttermet, imahelyiséget, medencével felszerelt wellness részleget és a későbbiekben mikvét is biztosít vendégeinek.

Magyar és izraeli befektetők állnak a projekt mögött, a Silver Crown Hotel & Residence, Palace Quarter április 20-án nyitotta meg kapuit, az étterem kóserági felügyeletét az Oberlander Báruch rabbi által vezetett Budapesti Ortodox Rabbinátság végzi.

A CTeen is részt vett az Élet menetén

Az Élet Menete egy nemzetközi oktatási program, amelynek keretében a holokauszt emléknapiján több, mint ötven országból utaznak fiatalok Lengyelországba, hogy együtt vonuljanak végig az Auschwitztól Birkenauig tartó három kilométeres úton.

Az Élet menete célja, hogy azon a helyen, ahol megpróbálták elpusztítani a zsidóságot, minden évben összegyűljenek, hogy hitet tegyenek a kirekesztésmentes jövő mellett. Idén az EMIH ifjúsági szervezetének, a CTeennek a tagjai is részt vettek az Élet menetén.

„A felmenőim nagyobb részét ott ölték meg, így kötelességemnek éreztem elmenni és részt venni a nemzetközi megemlékezésen. Életem egyik legmeghatározóbb napjainak egyike volt” – írta az egyik résztvevő, Szenes Dávid a szervezet Facebook-oldalán.

Új haredi zsidókról szóló sorozat érkezett a Netflixre

Az izraeli-belga koprodukcióban készült „Rough Diamonds” egy antwerpeni haredi család történetét meséli el, amely az alvilágba belesodródva próbálja életben tartani vállalkozását.

A jiddis nyelvet bemutató új tévésorozat a héten került a Netflixre. A „Rough Diamonds” egy nyolcrészes krimi, ami az antwerpeni gyémántnegyed haszid zsidó közössége köré épül.

A legtöbb színésznek meg kellett tanulnia jiddisül beszélni a szerephez: a három Wolfson testvért – Noah, Eli és Adina – nem zsidó belga színészek alakítják.

A család idősebb tagjait azonban erős jiddis háttérrel rendelkező izraeli színészek játsszák: Sarah matriarchát Yona Eliau, míg Ezra pátriárkát a legendás Dudu Fisher alakítja.

Több tízezer látogattak el a bodrogkeresztúri csodarabbi sírjához

Reb Sájele jorcájtja, azaz halálzási évfordulója idén április 24-e hétfőre esett, az esemény okán 30-40 ezren látogattak el a rabbi sírjához Bodrogkeresztúrra. Az elmúlt években egyre népszerűbb lett az ohel felkeresése a külföldi zsidóság körében. A legtöbben Amerikából, Izraelből, Angliából, Belgiumból, Dél-Afrikából és Ausztráliából érkeznek, és ha már az országban járnak, a környék más zsidó emlékhelyeit is célba veszik, így például a mádi rabbiházat is.

„Büszkék vagyunk arra, hogy idén minden eddiginél többen jöttek Magyarországra” – nyilatkozta Menachem Mendel Rubin főszerző. – „Egyúttal köszönetet is szeretnénk mondani a magyar kormányoknak, az illetékes hivataloknak és szervezeteknek, valamint Rozgonyi István polgármesternek a segítségért, azért, hogy idén is a hagyományaink szellemében és biztonságban emlékezhettünk meg a számunkra fontos rabbi halálzási évfordulójáról”.

A Teremtés teljessége: áradjanak ki forrásaid!

Isten kegyelméből
A felkészülés napjaiban
5720 – az áldott emlékü Báál Sém Tov 200. halálozási évfordulóján
Brooklyn, N.Y.

„Jáákov háza” – a nők
„És Izrael gyermekei” – a férfiak
Isten legyen veletek!

Üdvözllet és áldás!

A Tóra átvételére való készülődés napjaiban érdemes mélyen elgondolkodni azon, hogy mi is az a Tóra. A szent Tóra nem különleges alkalmakra vonatkozó törvények gyűjteménye. A Tóra teljes mértékben körülöleli a zsidót, élete első pillanatától az utolsóig, mindennapjai összes apró részletében. Ez a „Tórá-t chájim – az élet Tórája” kifejezés alapvető jelentése. Továbbá, áldott emlékü bölcseink azt is elmagyarázták, hogy a Tóra megtestesíti a teremtés teljességét. Példának egy építész hoznak fel, aki az építkezés megkezdése előtt megrajzolja a tervet, benne az épület minden egyes részletével. Ehhez hasonlóan a Teremtő a Tórá-t használta tervrajzként a teremtés művéhez, benne az élettelen, anyagi világ minden apró részletével.

Ez a hászid gondolkodás egyik alapelve, amit a Báál Sém Tov fejtett ki a következő írásvers alapján (Zsoltárok 119:89.): „Örökké, ó Örökkévaló, fönnáll igéd az égben”. A chábád hászid tanításokban ezt részletesen tovább magyarázta az Áltér Rebbe, a Tánjá és a Sulchán Áruch szerzője, különös tekintettel a Sáár Hájichud Veháemuná fejezetre:

Minden, a fenti ég és a lenti föld és azok minden részlete kizárólag Isten szavának érdemében létezik (ez a „legyen égbolt” és a többi isteni kijelentés). Ez [Isten szava] az, ami mindent megteremtett, létezésben tart és megszakítás nélkül életerővel lát el most is folyamatosan, minden egyes pillanatban.

Istenszolgálat minden pillanatban

Ebből következik egy további alapelv:

Az isteni gondviselés, az Örökkévaló közvetlen tudása és gondviselése minden egyes dolog felett kiterjed a teremtés teljességére és minden részletére, az embertől, mely a legmagasabb szintű teremtmény, egészen az élettelen világ legjelentéktelenebb részletéig.

Mindebből egy további elv következik, mely szintén a hászid tanítások alapját képezi és melyet a Báál Sém Tov különösen hangsúlyozott, bár természetesen a Sulchán Áruchban törvényként is szerepel:

Minden zsidó kötelessége, hogy Istent szolgálja élete minden egyes mozzanatában, kezdve a Tóra tanulmányozásával

és a 613 isteni parancsolat betartásával, beleértve a mindennapi élet legegyszerűbb cselekedeteit és történéseit. Továbbá az embert a környezetében lévő minden dolog Isten szeretetére és a tőle való félelemre kell hogy tanítsa, mert ez az elsődleges forrás, melyből egy zsidó a megfelelő inspirációt merítheti a Tóra és a parancsolatok betartásához, a tevéleges és a tiltó parancsolatok életerővel átítatott és tökéletes módon való teljesítéséhez.

A fentiekben való elmélyült elmélkedés, lelkesedéssel, koncentrációval és fényvel átítatva, különösen ezekben a kitüntetett napokban, a tóraadás előestéjén, mely egyben a Báál Sém Tov halálozási évfordulója is, továbbá mindezek megvalósítása a mindennapok során, legyen szó az ember magánéletéről, a környezetével való kapcsolatáról vagy a világ bármely ügyéről, a következő alapelv szellemében valósuljon meg: „Áradjanak ki forrásaid”. A forrás nem más, mint a hászidizmus, azaz a Tóra belső fénye, mely kiárad és beragyogja a külvilágot, a teremtés teljességét, egészen annak legapróbb részletéig.

Ez minden bizonnal elhozza a valódi és teljes megváltást, igaz messiásunkon keresztül, amikor minden teremtmény felfogja, megéli és megérti azt, hogy „én vagyok az Örökkévaló, a te Istened”.

Imádsággal telve kívánom, hogy a Tórá-t örömmel és belső jelentésére figyelve vegyük át, továbbá boldog ünnepet kívánok,

M. Schwartz

2023. április 7-én, életének 104. évében dr. Benjamin Ferencz zsidó jogász örökre lehunyt szemét. Halálával lezárult egy korszak, hiszen ő volt az utolsó élő ügyész, aki részt vett a nürnbergi perben. Ferencz halála kapcsán ezúttal a neves jogász életétől elválaszthatatlan nürnbergi per részleteit vesszük górcső alá. Meglepő, de mindennek a nemzetközi jogon és a háborús bűnökön túl a purimi megilához és Ámálék elpusztításának tórai parancsolatához is sok köze van.

Ítélet az ideológia bölcsőjében: a nürnbergi perek története

CHANA ÉS NAFTALI DEUTSCH összeállítása

Néhány hónappal a második világháború lezárása után megkezdődött a náci háborús bűnösök felelősségre vonása. 1945 közepén az Egyesült Államok, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és Franciaország megállapodott abban, hogy közös bírósági eljárást folytatnak le a németországi Nürnbergben.

A háború során szinte teljesen lerombolt város kiválasztása szimbolikus volt, mert itt épült fel a náci párt központja, és 1935-ben az NSDAP Nürnbergben tartott 7. pártgyűlésének alkalmával fogadta el a német törvényhozás a nürnbergi törvényekként ismertté vált rendelkezéseket, melyek jogi keretet biztosítottak a náci antiszemita ideológiájának.

Az eljárás 1945. november 20-án vette kezdetét és 1946. október elsején ért véget. Ez idő alatt 24 személy, a náci Németország legfontosabb, még életben lévő politikai, katonai és gazdasági vezetője, továbbá hat náci szervezet felett mondtak ítéletet. A per célja nemcsak a vádlottak elítélése volt, hanem az is, hogy megcáfolhatatlan bizonyítékokat gyűjtsenek a náci uralom alatt elkövetett bűnökről, a legyőzött német társadalom elé tárják a történeteket és delegitimizálják a hagyomá-

nyos német elitet. Robert H. Jackson, az Egyesült Államok által delegált főügyész így foglalta össze a per lényegét: „Nem tekintjük bűnösnek a teljes német népet, ám nem is célunk, hogy e 21 vádlott kivételével felmentést adjunk a teljes német nép számára”. E per során kizárólag németeket vontak felelősségre, a szövetséges országok háborús bűnöseivel nem foglalkoztak, és ezt a későbbiekben a per számos kritikusa nehezményezte.

A tárgyalások során elsősorban az emberiségellenes bűnöket domborították ki, és az egyes személyeket tették felelőssé a nemzetközi jogba ütköző cselekmények elkövetéséért. A számonkérés előkészítése tulajdonképpen még a háború során elkezdődött. 1942 elején az Egyesült Királyságban nyolc, náci megszállás alatt nyögő ország emigráns kormányának képviselői adtak ki nyilatkozatot a háborús bűnök büntetéséről, amelyben nemzetközi bíróság felál-

lítását követelték a megszállt országokban elkövetett atrocitások tárgyalására. Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság akkor megtagadta ennek a javaslatnak a támogatását, arra hivatkozva, hogy az első világháborút követően a háborús bűnök miatt indított büntető-eljárások rendre kudarcot vallottak. Aron Trainin szovjet jogász kidolgozta a béke elleni bűncselekmény koncepcióját, melyet a nyugati országok is elfogadtak és amely később központi szerepet kapott a nürnbergi tárgyalások során. 1943. november 1-jén a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok kiadta a Moszkvai Nyilatkozatot, melyben figyelmeztették a náci vezetést, hogy a szövetségesek szándékaik szerint a háborús bűncselekmények miatt „a teljes földkerekségen üldözni fogják őket az igazságszolgáltatás érdekében”. A nyilatkozat azt is ki mondta, hogy azokkal a magas rangú

nácikkal szemben, akik több országban követtek el bűncselekményeket, közösen kell eljárni.

A felelősségre vonás módjáról eltért a szövetségesek véleménye: a britek a náci vezetők gyors kivégzését részesítették volna előnyben, a szovjetek pedig nagyszabású kirakatpereket akartak rendezni, melyben kiemelt hangsúlyt kapott volna a Szovjetunióknak járó háborús jóvátétel témája. Végül az Egyesült Államok javaslata szerint jártak el, és egy törvényes eljárás lefolytatása mellett döntöttek, részben azért, hogy kimutassák erkölcsi fölényüket a legyőzöttekkel szemben. A per egyik újdonsága az volt, hogy a hagyományos jogfelfogással szemben személyeket, és nem államokat vontak felelősségre a nemzetközi jog megsértése, s ezen belül emberiségellenes bűncselekmények elkövetése miatt. A nagyhatalmak egy Londonban rendezett konferencián egyeztek meg minderről. A megállapodást tizenkilenc ország képviselője ratifikálta.

Fontos lépés volt a felelősségre vonni kívánt náci vezetők listájának összeállítása és Nürnbergbe szállítása. A legfőbb bűnös, Adolf Hitler, illetve az utódjának megtett Joseph Göbbels propagandaminiszter, va-

lamint Heinrich Himmler, az SS és a Gestapo főnöke az öngyilkosságba menekült, őket tehát már nem tudták a bíróság elé állítani. Hermann Göring birodalmi marsallt azonban az amerikai csapatok Ausztriában elfogták. Rudolf Heß már 1941 óta brit fogságban volt, a hamis személyazonossággal Hamburgban bujkáló Joachim von Ribbentrop külügyminisztert pedig felismerték és letartóztatták. A fajelmélet egyik kidolgozója, Alfred Rosenberg egy kórházban került a hatóságok kezére. Voltak, akiket a szovjetek, másokat a franciák fogtak el, illetve többen önként feladták magukat.

A foglyokat Nürnbergbe szállították, és börtöncellákban helyezték el. A kihallgatások folyamatos orvosi és pszichológusi felügyelet mellett zajlottak. A vádirat megfogalmazásakor a következő fő bűncselekményeket sorolták fel:

- Béke elleni bűncselekmények
- Emberiség elleni bűncselekmények
- Háborús bűncselekmények.
- Összeesküvés a fenti három bűncselekmény elkövetésére

A vádlottak egytől egyig ártatlannak vallották magukat, igaz, az

eljárás során egy részük részben elismerte felelősségét és megbánást tanúsított.

A per során összesen 236 tanút hallgattak meg és további negyedmillió írásbeli tanúvallomást olvastak át. Emellett megtekintettek mintegy három kilométernyi filmtekereszt és 25 ezer fotót. A per jegyzőkönyve tizenötezer oldalt tett ki. Az eljárást lebonyolító, amerikai, brit, francia és szovjet alkalmazottakból álló stábnak mintegy ezer tagja volt, köztük jogászok, szociológusok, pszichológusok, fordítók és tolmácsok, valamint grafikusok. Utóbbiak a tárgyalás során használt számos diagramot készítették el. Minden állam kinevezett egy ügyészi csapatot is és két bírót, akik közül az egyik helyettesként állt készenlétben.

A bírók szeptember másodikán kezdték megvitatni a kiszabandó büntetéseket. A legtöbb esetben nem voltak különösebb viták, egyes vádlottak sorsával kapcsolatban azonban hosszasan egyezkedtek. A legkevésebb álláspontot a szovjet bíró, Nyikitszenko képviselte, akik egytől egyig halálra ítélte volna a vádlottakat, a legenyhébb büntetési tételket pedig francia kollégája, Donne-dieu de Vabres ajánlotta.

A NÜRNBERGI PER TÁRGYALÓTERME

Öt tény, amit érdemes a tudni a nürnbergi perekéről

Tudta-e, hogy az 1946-ban a náci főbűnösök és az azt követő két évben még számos más, a népiirtásban részt vett személy ügyét tárgyaló nürnbergi pereknek óriási szerepe volt az ENSZ által kiadott, a népiirtás büntetéséről és büntetéséről szóló egyezmény (1948), valamint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948) létrejöttében, illetve az 1949-es, a háborús jogról szóló genfi egyezmény megalkotásában? Cikkünkől további kevésbé ismert tényeket is megtudhat a történelem egyik legnagyobb peréről.

1.

Szimbolikus helyszín

A bajor város nagyban hozzájárult a Harmadik Birodalom felíveléséhez. Az 1920-30-as években óriási náci felvonulásoknak teret adó Nürnberg a szövetségesek értelmezésében a lehető legjobb helyszín volt a Reich szimbolikus halála számára. Bár a háború ezt a várost sem kímélte, az Igazságügyi Palota, benne az 1200 rab elhelyezésére alkalmas börtönnel nagyrészt érintetlen maradt. A bírósági tárgyalótermet német rabokkal nagyobbították meg, és ezt követően megindulhattak a tárgyalások.

2.

A nemzetközi jog megalkotásának rajtköve

A náci főbűnösök nürnbergi pere volt a történelem első olyan jogi eseménye, melyben nem egy ország törvényei alapján döntöttek. Nürnbergben négy nemzet képviseltette magát, és a négytagú bírói testületben egy amerikai, egy szovjet, egy francia és egy angol bíró foglalt helyet. Mindnyájukhoz tartozott egy-egy helyettes is a saját országukból. Ilyen módon precedensként szolgált például a Japánban elkövetett háborús bűnök kivizsgálásakor, és elvezetett a fent említett, népiirtásról szóló egyezmény, az emberi jogok nyilatkozata és a genfi egyezmény megalkotásához.

3.

A világ első ítéletei emberiségellenes bűnökért

A Nemzetközi Katonai Törvényszék londoni alapokmánya, mely meghatározta a nürnbergi perek szabályait és működését, háromféle bűnt állapított meg: békeellenes bűnök, háborús bűnök és – a történelemben először – emberiségellenes bűnök. Ez utóbbiba tartozik a gyilkosság, a rabszolgasorba hajtás, a deportálás és a politikai, vallási vagy faji alapon való üldözés is.

4.

Szimultán tolmácsolás

A jogi területen elért elsősegeken kívül a nürnbergi perek úttörők voltak például a tolmácsolással kapcsolatban is. Az IBM akkoriban kifejlesztett új fordítói rendszere lehetővé tette minden résztvevő számára, hogy valós időben, fülhallgatóval hallgassa a tolmácsolást. A mikrofonok mellett egy sárga fény jelezte a beszélőknek, ha lassítaniuk kellett, hogy a tolmácsok utolérjék őket, a vörös fény felvillanása pedig arra figyelmeztette a felszólalót, hogy meg kell ismételnie a mondatot. A szimultán tolmácsolás négyszer gyorsabbá tette a tárgyalásokat, hiszen négy nyelven (német, angol, francia és orosz) folyt egyszerre.

5.

Nyelvújítás

A „genocídium” vagy népiirtás fogalmát a nürnbergi perekben az amerikai ügyészeket vezető Robert Jackson tanácsadójának, a zsidó Raphael Lemkinnek köszönhetjük, aki egyébként majdnem ötven hozzátartozóját veszítette el a soában. A lengyelországi születésű ügyvéd 1944-ben használta először a kifejezést azzal kapcsolatban, hogy a nácik zsidók teljes elpusztítására törekedtek. A szót a görög „nem, faj” és a latin „gyilkosság” kifejezésből alkotta meg.

Abban végül megegyeztek, hogy a halálos ítéleteket akasztás által hajtják végre, mert a golyó általi halál egyfajta kedvezménynek számított volna, különösen a katonák esetén.

A bírók hosszas vitát követően összesen tizenkét halálos ítéletet szabtak ki, melyből tízet hajtottak végre. Martin Bormannt ugyanis távollétében ítélték el és valójában már nem volt életben, Hermann Göring pedig ciánkapszulával végzett magával a börtönben egy nappal a kivégzések előtt.

A halálra ítélt főbűnösök listája így festett: Hermann Göring birodalmi marsall, Joachim von Ribbentrop külügyminiszter, Wilhelm Keitel, a Véderő Főparancsnokság vezetője, Alfred Jodl vezérkari főnök, Wilhelm Frick, a faji törvények atyja, Ernst Kaltenbrunner, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal első embere, Alfred Rosenberg, a náci párt egyik főideológusa, a megszállt keleti területek minisztere, Hans Frank, a megszállt lengyel területek főkörmányzója, Fritz Sauckel SS-tábornok, Arthur Seyß-Inquart, a megszállt Hollandia helytartója, Julius Streicher, a Der Stürmer tulajdonosa és főszerkesztője és Martin Bormann, Hitler titkára.

Három személyt ítélték életfogytiglani elzárásra. Közülük csak Rudolf Heß maradt valóban élete utolsó napjáig rácsok mögött és 1987-ben, 93 évesen hunyt el. Walther Funkot, a Harmadik Birodalom gazdasági miniszterét, Hitler hatfős háborús kabinetjének tagját megromlott egészségi állapota miatt már 1957-ben szabadon engedték, majd három évvel később meghalt. Erich Raeder tengernagy még hamarabb, 1955-ben hagyhatta el a börtönt betegsége miatt, és további öt évet élhetett még szabad emberként.

Albert Speer, a német hadiipar irányítója és Baldur von Schirach, a Hitlerjugend vezetője húsz-húsz évet kapott, amit teljes egészében le is töltöttek. Konstantin von Neurath, Hitler titkos kabinetjének vezetője 15 évet kapott, melyből csupán nyolc évet ült le, mert egészségügyi állapota miatt szabadon engedték. Két évvel később hunyt el. A legenyhébb

börtönbüntetést, tíz évet, Karl Dönitz tengernagy kapta, aki 1956-ban szabadulhatott és 1980-ban halt meg.

A bíróság három vádlottat felmentett. Közülük Hans Fritzsche, a Propagandaügyi Minisztérium rádióosztályának vezetője felmenté-

nai bíróság előtt zajlottak. Közöttük tartják számon például az orvosok és az ügyvédek perét, melyekben összesen több száz ítélet született, köztük halálos ítéletek és életfogytiglanig tartó börtönbüntetések is. Kisebbség bűnösök perei egészen az ötvenes

HERMANN GÖRING A NÜRNBERGI PER TÁRGYALÓTERMÉBEN

sétől függetlenül három évet töltött börtönben egy német bíróság ítélete alapján. Szabadon távozható továbbá a dán származású Hjalmar Schacht, a Reichsbank egykori elnöke, majd birodalmi pénzügyminiszter és Franz von Papen alkancellár, aki később két évre mégis rács mögé került egy német bírósági ítélet következtében.

A kivégzéseket 1946. október 16-ra hirdették meg és éjfél után kezdték végrehajtani a börtön tornatermében. A hóhér tisztét egy amerikai katonára, John C. Woodsra bízta, aki addigra már több száz akasztást hajtott végre. Miután felkötötték a tíz elítéltet, behozták Göring holttestét, hogy jelképesen őt is kivégezzék. A holttesteket ezután lefényképezték, majd Dachauban elhamvasztották. A hamvakat München közelében az Isar folyóba szórták.

Az első, a főbűnösök ügyével foglalkozó pert 12 kisebb per követte Nürnbergben a következő két év folyamán. Bár a helyszín ugyanaz volt, a tárgyalások jogilag az amerikai kato-

na bíróság előtt zajlottak. Közöttük tartják számon például az orvosok és az ügyvédek perét, melyekben összesen több száz ítélet született, köztük halálos ítéletek és életfogytiglanig tartó börtönbüntetések is. Kisebbség bűnösök perei egészen az ötvenes

évekig tartottak Németországban: a nürnbergi perekben végül összesen 5025 embert ítélték el és 806-ot végeztek ki. A kiszabott ítéleteket sok helyről érte támadás. Felmerült például az a kérdés, hogy elítélhető-e valaki olyan törvények megszegéséért, melyek nem léteztek a bűnök elkövetésének idején, illetve szóba került a kettős mérce is, hiszen csak a vesztes felet érintették a perek, a szövetségesek, különösen a szovjetek nem kerültek bíróság elé különféle büntetésekért.

A perek ettől függetlenül döntő jelentőségűek voltak a nemzetközi jogi életben, és az emberiségellenes büntettek meghatározásával óriási fordulatot hoztak a bírászkodás terén. A nürnbergi perek nyomán adta ki például az ENSZ az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát 1948-ban és az ítéletek precedenst jelentettek a későbbiekben, például az 1961-es Eichmann-perben, valamint a Jugoszláviában, illetve Ruandában elkövetett háborús bűnöket vizsgáló bíróságok felállítása alkalmával.

Eszter könyvének utolsó titka

A héber ábécé, vagyis az álefbét minden betűje számértékkel rendelkezik. Az álef (א) értéke 1, a soron következő bét (ב) számértéke 2 stb. A tízet érő jud (י) után tízesével ugranak a számok egészen a kufig (ק), mely százat ér, majd az utolsó betűk jönnek (rés, sin, táv – ר, ש, ת), ezek számértéke 200, 300 és 400. Az egyes szavak számértékének megállapításához egyszerűen össze kell adni a bennük lévő betűk számértékét.

A hagyományos héber irodalomban nem használtak arab vagy római számokat, erre is a héber betűket alkalmazták, ahogy vallásos körökben a mai napig betűkkel írják a héber dátumokat. A számok egyszerű összeadása mellett más módszerek is léteznek a gemátriában, ennek részletezése azonban nem tartozik írásunk tárgyához.

A gemátriát gyakran alkalmazzák a tórai szövegek megfejtéséhez, ám a számmisztika sokak szerint csupán kiegészíti a hagyományos magyarázatokat, nem tölt be központi szerepet a Tóra fejtegetésében. A kabala, a zsidó misztika előszeretettel nyúl a gemátriához, hogy a tan mélyebb rétegeibe ásson. Az áldott emlékü lubavicsi Rebbe, Menachem Mendel Schneerson rabbi arra hívta fel a figyelmet, hogy két szó vagy kifejezés számértékének egyezése önmagában még nem jelenti azt, hogy a két dolognak köze van egymáshoz, azonban, ha megfelelő forrást találunk az összefüggésre, akkor a gematria segíthet megerősíteni a feltételezést.

Hogy hogyan kapcsolódik mindez a nürnbergi perekhez? A modern kori számmisztika egyik legkülönlegesebb példája éppen a híres-hírhedt perekkel kapcsolatos, amint azt alább bemutatjuk olvasóinknak.

Nézzük először a tényeket: 1946. október elsején, 216 bírósági tárgyalást követően, a Nürnbergben működő Nemzetközi Katonai Törvényszék halálra ítélte a náci főbűnösöket. Az ítéletet két héttel később, október 16-án, nem sokkal éjfél után hajtották végre. A tizenkét halálra ítéltből végül tíz került a bitófára, a két további náci vezető közül Martin Bormann, Hitler titkárának halálos ítéletét távollétében hozták meg (valójában már több mint egy évvel korábban öngyilkosságot követett el), Hermann Göring pedig, a „végső megoldás” szellemi atyja, a cellájában végzett magával ciánkapszula segítségével, néhány órával az ítélet végrehajtása előtt. A kivégzettek egyike, a Der Stürmer című antiszemita hecclapot alapító, arrogáns, nőekkel szemben is erőszakos, szexuális félrelépéseiről is ismert Julius Streicher akasztása előtt így kiáltott fel: „Purim ünnep, 1946”.

Az évszám valóban stimmelt, ám Streicher kissé eltévedt a naptárban, gondolhatnánk. Aznap ugyanis nem Purim volt (hiszen az február-március környékén köszönt be), hanem az őszi ünnepek végéhez közeledtek: hosáná rábá, azaz Szukot ünnepének utolsó napja volt. Streicher szavai azonban óriási jelentőséget hordoztak, és itt kanyarodunk vissza a gemátriához.

A purimi történetet Eszter könyve írja le. Hagyományosan pergamenre írták kézzel, s ebből a tekercsből olvassák fel évente kétszer, Purim estjén és reggelén a történetet, mely elbeszéli, hogy miként arattak győzelmet a zsidók gyűlölőik felett Susán városában és Achásvéros király 127 tartományában 2500 évvel ezelőtt.

Ezt olvassuk Eszter könyvében (9:12-14):

S a király azt mondta Eszter királynénak: Susán fővárosban a zsidók megöltek és elpusztítottak ötszáz embert, meg Hámán tíz fiát. És a király többi tartományaiban mit tettek! Tehát amit csak megkívánsz, megadatik neked! Ami a kérésed, úgy is lesz! Eszter pedig így válaszolt: ha jónak látja a király, engedje meg holnap is a Susánban lévő zsidóknak, hogy a mai nap rendelete szerint cselekedjenek. Hámán tíz fiát pedig akasszák fel a bitófára. A király erre azt mondta, hogy úgy legyen, és kiadatott a rendelet Susánban. Hámán tíz fiát pedig felakasztották.”

A tórai történeteket kiegészítő, magyarázó Midrás (*Tánchumá, Bo 13.*) bölcsei szerint az előbbi idézetben szereplő „holnap” két időpontra utal: „Van egy holnap, amelyik most jön el és van egy holnap, amelyik a jövőben”. Az világos, hogy melyik az, amelyik „most jön el”, de vajon mikor kerül sor a jövőbelire, kérdezték zsidók nemzedékei.

A ködös kijelentés végül 1946-ban, 77 évvel ezelőtt nyert értelmet. Ha megfigyeljük Hámán felakasztott fiainak névsorát a megilában, azaz a kézzel írt Eszter-tekercsben, feltűnik, hogy a neveket mind nagyméretű betűkkel írták, három betű azonban (táv-sin-zájin) sokkal kisebb, mint a többi (ld. a mellékelt képet). E betűk számértéke 400+300+7, vagyis összesen 707, amit értelmezhetünk évszámként is, hiszen zsidó szokás szerint az évszámokat is

betűkkel adjuk meg. A jelen korra értelmezve ez az 5707-es évet jelenti, mely a polgári időszámítás szerint 1946 ősztől kezdődött, nem sokkal a nürnbergi ítéletek végrehajtása előtt. Vagyis éppen arra az évre utal, amikor a tíz náci főbűnöst felakasztották. Ők ugyanúgy a zsidók kiirtására szövetkeztek, mint a gonosz és a zsidókat szívből gyűlölő Hámán tíz fia.

A hátborzongató összefonódás további különlegessége, hogy bár a katonai bíróságok általában golyó általi halált szabnak ki, ez alkalommal mégis a kötél mellett döntöttek, mintha Eszter királynő évezredek kérését teljesítették volna: „Hámán tíz fiát pedig akasszák fel a bitófára”. A megila az „éc” – fa kifejezést használja a bitóra. Ennek fényében érdekes, hogy a nürnbergi bírák által kiszabott ítéletet egy John C. Woods nevű amerikai hóhér hajtotta végre. A „woods” pedig nem jelent mást angolul, mint azt, hogy erdő.

KÉP: NAFTALI DEUTSCH

ÁMÁLÉK EMLÉKEZETE

„Emlékezzél meg arról, amit tett neked Ámálék az úton, mikor kivonultatok Egyiptomból. Hogy rád támadt az úton és megverte az utócsapatodat, mind az elgyöngülteket mögötted; te pedig bágyadt és fáradt voltál, és ő nem félt az Istentől. Azért lesz, midőn nyugalmat szerez neked az Örökkévaló, a te Istened mind az ellenségeidről körös-körül, az országban, melyet az Örökkévaló, a te Istened ad neked birtokul, hogy elfogadjad, akkor töröld el Ámálék emlékét az ég alól, el ne felejtsd!”

(5Mózes 25:17-19.)

A holokausztal kapcsolatban felmerül a zsidó nép megsemmisítésére törekvő Ámálék. Vajon a nációk ámálék népéhez tartoztak? A kállói rebbe, Menachem Mendel Taub rabbi szerint rendkívül fontos, hogy a fiatalabb generáció is megismerje a holokausztot és annak eseményeit: „Mindenképpen! Tórai parancsolt, hogy emlékezzünk arra, mit tett velünk Ámálék.” Vagyis ő a nációkat az ámálék nevű néphez hasonlította. Mások azonban nem értenek egyet, és úgy vélik, hogy bár a purimi történet idejében még élt a hagyomány azzal kapcsolatban, hogy hogyan lehet megállapítani, ki tartozik Ámálék leszármazottjai közé (tudjuk, hogy a purimi fő gonosz Hámán Ámálék utóda volt), mára ez elveszett, és nem tudjuk megmondani, valójában ki tartozik oda és ki nem.

A Talmud (*Megila* 6b.) mindenesetre egy Germania nevű országról ír, melynek népe elpusztítja az egész világot. És ahogy a bibliai időkben Ámálék mindent megtett annak érdekében, hogy a zsidókat elpusztítsa, úgy helyezte a zsidó nép kiirtását Hitler minden más célja elé. Sok történész véli úgy például, hogy az a döntés, hogy a magyarországi zsidók deportálását szolgáló vasúti sínek építését fontosabbnak vélte saját, a harcúteremen küzdő csapatai ellátásánál, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a németek elveszítették a háborút.

Ki volt tehát Ámálék?

Akárcsak a zsidók, ő is Ávráhámtól és Jiccháktól (Izsák) származott: Észáv (Ézsau) fia, Elifáz és az ő ágyasa, Timna fia volt. Nem csoda hát, ha ő és egész népe magukban hordozták Ézsauak testvére iránt érzett gyűlöletét.

Az egyiptomi kivonulást követően az ámálék nép tagjai voltak az elsők, akik a zsidókra támadtak, így

ők váltak a zsidók ellenségeinek archetípusává. Támadásuk annál is inkább érthetetlen volt, mivel Izrael népe nem fenyegette őket és nem tervezett háborút ellenük. Amikor Izrael népe elhagyta Egyiptomot, egyetlen nép sem mert szembeszállni velük. Ki is kezdene ki egy olyan néppel, amelyet maga az Örökkévaló Isten vezetett ki a szolgaságból a szabadságba, miután rettenetesebbnél rettenetesebb csapásokkal sújtotta az egyiptomiakat és a tengerbe fullasztotta a hadseregüket? Csakis a végtelen gyűlölettel vezetett ámálék nép volt erre képes. A zsidók végül legyőzték a váratlanul rájuk támadó sereget, és megölték legerősebb harcosaikat. A baj azonban már megtörtént: a népek megtudták, hogy elképzelhető olyan helyzet, amelyben megtámadják Izrael népét.

Bölcseink azt mondják, hogy Ámálék a pusztai vándorlás negyvenedik évében, Áron főpap halálát követően ismét a zsidókra támadt. Áron halálával ugyanis eltűntek a népet az ő érdemében körülvevő és védelmező felhők, így könnyű prédává váltak. A zsidók ebben a csatában is győzedelmeskedtek.

Bár ámálék népe már a múlté, időről időre felbukkannak a történelem során gonoszok, akikről a hagyomány úgy mondja: ők Ámálék leszármazottai.

Ámálékkal kapcsolatban két micvát ír elő a Tóra a zsidók számára:

1. Ámálék eltörlése
2. Emlékezni és soha el nem felejteni Ámálék gonosz tetteit

Az emlékezz parancsoltat azzal teljesítjük, hogy az emlékezés szombatján (sábát záchor) minden évben felolvassuk e tórai szavakat. Mivel Hámán is Ámálék leszármazottja, ezt a szakaszt a Purimot megelőző szombaton olvassák fel.

Napjainkban nem teljesíthető a parancsolt első része, Ámálék elpusztítása, hiszen a leszármazás hagyománya mára elveszett. A parancsolt második részét azonban, az emlékezést, mindenképpen be kell tartani, ennek érdekében vezették be a zsidó bölcsek az emlékezés szombatját.

Szeretnék jobban megismerni az Ámálék elleni csatát? Az erről szóló kisfilm [itt tekinthető meg](#):

Aki az életét a felelősségre vonásnak és a jognak szentelte

Elhunyt az utolsó nürnbergi ügyész, Benjamin Ferencz. Ő volt az, aki a kívülről érkező tának között elsőként dokumentálta a náci munka- és haláltáborokban elkövetett szörnyűségeket. Önéletírásában arról vallott, hogy a látvány egész életére nyomot hagyott benne: „Az agyam nem tudta elfogadni, amit a szemem látott... bepillantást nyertem a Pokolba”.

Az akkor pályáját kezdő Ferencz a nürnbergi perek egyik ügyésze, az 1947-ben a törvényszék elé került Einsatzgruppe-ügy főügyésze volt. Nemzetközileg elismert szakember, akinek egyik legfontosabb tette a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása volt. Fényes karrierjét a nemzetközi jogi szabályozás megalkotásának és ezen belül az alapvető emberi jogokért való küzdelemnek szentelte. Saját bevallása szerint tartozott annyival a légerekben elpusztítottak emlékének, hogy békésebb és emberibb világ megalkotására törekedjen és soha ne adja fel a reményt. Benjamin Ferencz 2023. április 7-én hunyt el álmában, egy floridai idősök otthonában.

Az erdélyi zsidó családban született Ferencz csecsemőként vándorolt szüleivel Amerikába. A rendkívül szerény körülmények közül indult Ferencz nyolcéves koráig még iskolába sem járt és csak jiddisül beszélt, de nyolcadikos korára már kiemelkedő képességű gyerekek iskolájában tanulhatott, ahonnan egyenes út vezetett az egyetemre. Ott egy kutató mellett azt a feladatot kapta, hogy a háborús bűnökkel kapcsolatos könyveket olvassa végig és foglalja össze. Ez a munka „valószínűleg megváltoztatta az életutamat” – mondta.

Az egyetem után bevonult a hadseregbe, és katonaként kapta azt a feladatot, hogy gyűjtsön bizonyítékokat a náci bűneiről.

27 évesen, előzetes tapasztalat nélkül lett a nürnbergi per egyik veze-

tő ügyésze. Az Einsatzgruppen-ügy kapcsán 22 náci tisztet, köztük hat tábornokot állítottak háborús és emberiségellenes bűnök elkövetésének vádjával bíróság elé. Az Einsatzgruppe mobil gyilkolóegységekből állt, leginkább fegyveres tömeggyilkosságokat hajtottak végre. Összesen több mint egymillió ember meggyilkolásával vádolták őket, ezzel ez lett az emberi történelem legnagyobb szabású gyilkossági tárgyalása. Végül 13 halálos ítéletet szabtak ki, ezek közül négyet hajtottak végre. Egy 2018-as interjúban Ferencz a következőket mondta erről: „Ügyészként az volt a legnagyobb dilemmám, hogy milyen ítéletet kérjek. Talán kérjem azt, hogy mindnyájukat ítéljék halálra? 22 vádlott egymillió meggyilkolt ember ellenében? Azt mondtam, hogy lehetetlen elérni az egyensúlyt, képtelenség igazságot szolgáltatni. De ha ez példával szolgálna és ezáltal emberibbé válna a világ, akkor megérné”.

Az Einsatzgruppen-ügy mellett a Krupp-perben is kiemelkedő szerepet vállalt. Ez egyike volt azon három gyáros pere közül, akiket emberiségellenes bűnökkel és százezer fogoly kihasználásával vádoltak. A következő tíz évet a német kárpótlások ügyével töltötte, később könyveket írt, tanított és aktivistaként a világbéke létrehozásáért, valamint a nemzetközi jogrendszer megalkotásáért küzdött. Ez utóbbi álma az 1990-es évek végén kezdett valóra válni, amikor a nemzetközi közösség fontolórra vette egy nemzetközi büntetőbí-

róság megalkotását. 2011-ben, 92 éves korában Ferencz elmondhatta utolsó ügyészi beszédét a hágai nemzetközi bíróság legelső perében. „Az emberiség reménye, hogy az együttérzés és a megegyezés foglalja majd el a fegyveres konfliktusok kegyetlen és érzéketlen erőszakosságát”.

Benjamin Ferencznek egy fia és három lánya született. Felesége, Gertude Fried 2019-ben hunyt el. Azok, akik közel álltak hozzá, arról vallottak, hogy a férfi számára a legfontosabb az volt, hogy soha ne veszítse el a reményt. Ezt példázza az általa megosztott történet is, mely abból az időből származik, amikor a légereket járta bizonyítékokat gyűjtve:

A háborús bűnök után nyomozó jogászként az első dolog, amit tett az egyes táborokban, az volt, hogy begyűjtötte a még ott található dokumentumokat. Az egyik lágerben egy francia rab ment oda hozzá, és azt mondta neki: „Vártam magára”. A férfi a kerítéshez vezette a fiatalembert és ásni kezdett. A mély gödörből rongyokba csavarva SS igazolványok száza kerültek elő. A rab, életének kockáztatásával titokban eltemette az igazolványokat, mert hitt abban, hogy eljön a felszabadulás napja. „Megdöbentett a tény, hogy ott állt ez az ember, aki nap mint nap farkasszemet nézett a halállal és a tömeggyilkosokkal, és százszor is kockára tette az életét, hogy megőrizze ezeket az iratokat, mert szilárdul hitt abban, hogy egy napon eljön az igazság pillanata. Számomra ez csodálatos.”

BENJAMIN FERENCZ 1947-BEN

Zsidókoncolás katonazenére

A KISENYEVI POGROM 120. EMLÉKNAPJÁRA

CSEH VIKTOR írása

A vérvádak sosem vérrel kezdődnek, ám sokszor lesz véres végük. 120 évvel ezelőtt egy vérvád meséből indult ki a 20. század egyik legvéresebb pogromja, a kisenyevi mészárlás. A háromnapos brutalitás híre bejárta a világ sajtóját és óriási felháborodási hullámot indított el. A magyar lapokban megjelenő cikkek is vaskos köteteket töltenének meg, ám valamely oknál fogva nem igazán foglalkoztak a témával. A pogrom 120. szomorú évfordulóján a korabeli sajtó alapján igyekszünk felvázolni az 1903-as kisenyevi tavasz eseményeit és az azt követő bírósági tárgyalásokat.

A 20. századi zsidó pokol előszobája

120 évvel ezelőtt, 1903. április 19–21. között a világ egyik legkegyetlenebb mészárlását hajtották végre Kisenyevben, ahol ekkor a lakosság majdnem fele, mintegy 46%-a – 110.000 főből mintegy 50.000 fő – volt zsidó vallású. A háromnapos féktelen öldöklés végül negyvenkilenc áldozatot követelt.

A pogrom közvetlen előzménye a márciusi duboszari (Dubăsari, Moldova) vérvád volt, ahol egy meggyilkolt keresztény fiú halálát az ottani zsidó közösségre akarták fogni, hogy annak vérért vették a peszách pászkahez.¹ A koholt vádat akkor sikerült tisztázni és bebizonyítani azt, hogy a zsidóknak semmi köze nem volt a fiú halálához, így a duboszari közösség és hatóságok határozott fellépésének köszönhetően az eset nem torkollott kontrollálatlan zavargásba.

Az eseményeket már az első híradások igen véresnek írták le, volt olyan lap, mely egyesén az 1860-as damaszkuszi mészárlásokhoz hasonlította a kisenyevi pogromot.² A zsidó házakra kőzapot zúdítottak, a bútorokat, árukat összetörték, elrabolták, a zsinagógákat is rombolták, a tóratekerceket szétépték. Egyes utcák állítólag téli képet mutattak, mert a felszakított dunyhából, párnából kitóduló tollpíhéket a szél szertevitte és a fák ágai gabalyította.³ A zsidókórházban nemcsak a kórtermek, de a várók, sőt még a mellékhelyiségek is megteltek a kötözött sérültekkel, akiknek lelki állapota borzalmas képet mutatott.

A kitalált körhinta...

A kommuniké szerint az egész pogromot az robbantotta ki, hogy délután 4 óra felé egy zsidó körhinta-tulajdonos egy, a hintára felkapaszkodó keresztény asszonyt úgy meglökött, hogy ő kiejtette kisgyermekét a kezéből...⁴

Azonban a mészárlást kiváltó „ok” – ha egyáltalán lehet ilyenről beszélni – több szempontból sem állta meg a helyét, hiszen április 19-e akkor Peszách nyolcadik napja volt, ami a diaszpórában teljes ünnepnapnak számít, amikor zsidó vallású ember nem dolgozik, de még ha esetleg egy vallástalan zsidó is lett volna ez a hintatulajdonos, sem lett volna ez lehetséges, ugyanis a hírhedt nap egy vasárnap volt, amikor játékbódék nem nyithattak ki.

Akárhogyan is, az „okot” végül egy, az antiszemitizmusáról ismert rendőrbiztos ellentmondásos vallomása cáfolta meg, aki végig azt hangoztatta, hogy a zsidók felfegyverkezve, kirívóan viselkedtek a keresztényekkel szemben, de arra már nem igazán tudott felelni, hogy akkor miért nem lépett közbe, s végeredményben hogy is lehetett ez, amikor vasárnap nem voltak zsidók a piactéren...⁵

A tanúvallomásokból később kiderült, hogy az alsóbb néposztályok között, a munkások és cselédség kö-

rében már az ortodox húsvét (április 19.) előtt el volt terjesztve a hír, hogy a zsidók ellen fizikailag fognak fellépni. A csöcselék vezetőinek listái voltak a zsidó házakról, de egyes feljegyzések szerint a nem-zsidó házak ablakaiban keresztény szentképeket lógattak, hogy még véletlenül se törjenek be és rabolják ki a házaikat.⁶

Vadállatias kegyetlenségek

A pogrom kapcsán ki kell emelni azt a szörnyű tényt – melyet egyébként az események után próbáltak eltussolni –, hogy a gyilkosságok nem „egyszerűen” az élet kioltását jelentették, hanem az emberi élet leggátlástalanabb meggyalázását, melyre még az állati világban sincs példa. A sokkoló gyilkosságokról a városi kórház egyik főorvosa tett jelentést, melyet a *Pesti Napló* az alábbiakban közölt (csak erős idegzetűeknek):

„Egy Formaschi Szura nevű zsidó asszonynak orrlyukain két szöveget vertek be, melyek a koponyát is keresztülyukasztották, súlyos sebeibe kínlódva halt bele. Egy Lis nevű zsidónak a Sviicsnoj és Gosztinoj-utca sarkán levágták kezeit, lábait. Kharisszon zsidónak levágták ajkait és nyelvét tépték ki a torkával együtt. Salzernek a füleit vágták le, fején 15 sebet ejtettek, az áldozat még él, de megőrült. Egy terhes zsidóasszonyt padra fektettek és a hasát verték. Egy Cirovszky-utcai ház második emeletéről gyermekeket dobáltak az utcára. Ezenkívül számos fiatal lányon erőszakot követtek el. Ezek kínozók keze közt múltak ki. Egy gyermek holttestét kettévágták.”⁷

Egy másik lap, mely szintén beszámol a gyilkosságok különös kegyetlenségeiről és állatias mivoltáról, kiemelte, hogy ezeket a borzalmakat nem nagy csoportokban, hanem jól szervezett, ötös-tízes csapatokban összesen mintegy háromezren követték el, ami ellen az ötezer katona és háromszáz készenléti rendőr semmit sem tett.⁸ Sőt, találni olyan beszámolót, mely szerint a zavarások idején a bulvárdon még katonazenét is játszottak.⁹

TÚLÉLŐK A HÁZUK ELŐTT

A magyarországi zsidók reakciója

A hazai zsidó sajtóban először az *Egyenlőség* május 3-i számának főcikkében olvashattak a pogromról dr. Hajdu Miklós (szül.: Honig, 1879–1956) író, *A Nap* főszerkesztője, a pesti hitközség elöljárójának narrálásában, aki a hihetetlennek tűnő hírt csak meglehetősen szarkasztikus formában volt képes megírni:

„Csak halkán és suttogva beszéljünk a kisenyevi halottakról. A hangos szó kész veszedelem. A vér merő izgalom, a kisenyevi mészárlás megihletheti a vérszopó vadakat. Hát csak higgadtan és nyugalommal, bölcs zsidók. Mert könnyet hullajtani négy-száz kegyetlenül leöldösött ártatlan zsidóért nem illendő; még azt mondhatnák, hogy mi szolidárisak vagyunk a kisenyevi zsidókkal is, fölfednék a titkos szövetséget, amely bennünket a világ minden zsidójával egybekapcsol. Közös fájdalomunk közös könnyeit nem szabad elsírunk. Inkább dicsérjük és magasztaljuk a szeretet igéit, amelynek nevében a gyilkosok fegyverüket forgatják.

Aztán tanuljuk meg a szeretet ez igéit, hogy lelkünk ne tévelyegjen majdan a poklok tornáca előtt. És tegyünk hitet ez igékre, hogy érzésben és cselekedetekben fölemelkedhessünk a szeretet vallásának magasságára. Ezt hirdetik nekünk szerte a világon. Az orosz pap erről beszél Kisenyevben is, miközben temetetlen halottak hevernek az utcákon és zsidó vér párája úszik a levegőben. [...]

Ridegen és szárazon tett jelentést a vizsgálóbíró a miniszternek. Ebben a jelentésben szó van arról is, hogy a kisenyevi keresztény templomba bekergettek néhány zsidót. Üldözik a keresztvíz alá akarták hajtani őket, de a zsidók szorongatásuk rettenetes perceiben sem cserélték fel hitüket, aztán valamennyiüket megölték a templom ajtaja előtt. A kisenyevi orosz pap másnap meggyóntatta a gyilkosokat. És bizonyára feloldozá őket bűnük súlya alól a szeretet nevében.”¹⁰

A hatodik izraelita községkerület, melybe a régi Pest-Pilis-Solt vármegyék neológ hitközségei tartoztak, elhatározták, hogy egy tetszés szerinti szombaton a tóraolvasáskor felajánlott adományokat a kisenyevi üldözöttek megsegítésére fordítják. Az akciót természetesen az *Egyenlőség* újság szerkesztői is felkarolták és további községkerületeket és hitközségeket biztattak az akció folytatására: „Ezer meg ezer hittestvérünk kiáltó szava szól hozzánk, olyanoké, akiket vagyontól, kenyérkeresetük-

től, testi épségüktől fosztott meg az embertelen vad horda.”¹¹ A felhívásoknak hála pedig jelentős anyagi segítséget tudtak nyújtani Magyarországról is.

Világméretű összefogás

A kisenyevi mézárulás megrázó beszámolói és képei felzaklatták a világ érző felét. Nemcsak a kontinens és a tengeren túli zsidó közösségek kezdtek gyűjtésbe, de minden jóérezésű ember, például nagy összeggel járult a károsultak megsegítésére a cár sógora, Ernst Ludwig hesseni nagyherceg (1868–1937) is.¹² Az első adományozók között volt Lev Ny. Tolsztoj (1828–1910), aki rögtön 15 ezer rubelt küldött az áldozatok és hozzátartozóik megsegítésére.¹³ A másik híres orosz író, Makszim Gorkij (1868–1936) is nyílt levelet írt a zsidók védelmében, mely magyar fordításban így hangzik:

„Az utóbbi időben minduntalan oly események fordulnak elő országunkban, amelyek örök gyalázatot hoznak reánk. A legundorítóbb valamennyi között a kisenyevi vérontás volt. Emberek, akik keresztényeknek tartják magukat, akik az irgalmas és jóságos Istent imádják, ezek az emberek azokon a napokon, amelyek a feltámadás ünnepének szentelvék, bemocskolták emberi mivoltukat ártatlan gyermekek vérével, férfiakat, aggokat öldöstek, asszonyokat koncoltak föl; embereket avattak vértanúkká abból a törzsből, amely Krisztust ajándékozta a világnak. Oly folt ez, amelyet évszázadok sem fognak eltörölni. Nem szabad elítélnünk a tömeget. Az vak eszköz volt. Intelligens elemek, társaságban szereplő férfiak, gyáva rabszolgák voltak az értelmi szerzők, akik a tömeget izgatták. Ezek a képmutatók, akik Isten nevét dicsőítik, de szítják a gyűlöletet a zsidók, az örmények és finnek ellen. Vajha átok szállna a fejükre és tűz emésztené rothadt szívüket. Föl, kik nem vagytok lakájok s kimből az önértzet nem halt ki, föl a zsidóság oltalmazására!”¹⁴

Vádirat a bíróság előtt

A kisenyevi zavargások tárgyalása 1903. november 20-án kezdődött, de már jóval előtte kiderült, hogy a pogrom előre szervezett volt, melyben tetemes szerepe volt a *Bessarabets* (Бессарабети) című antiszemita lapnak, mely egyébként is előszeretettel közölt zsidók ellen izgató cikkeket.

A vádirat megemlékezett arról a hatóságok bűnrészességéről is, hogy a kormányzó, a rendőrség és a katonaság emberei többségében passzív szemlélői voltak a véres eseményeknek, sőt több tanú vallomása szerint abban tettelesen is részt vettek; feladatuk ellátásáról vagyis a védtelen emberek védelméről sajnos csak igen kevés esetben tudtak megemlékezni. A különböző szervek részéről egyedül a tűzoltóság emberei képeztek kivételt, akik több esetben is megakadályoztak komolyabb rombolásokat.¹⁵

A vádirat statisztikája szerint Kisenyev első kerületében 576 ház közül 100-at fosztottak ki, a másodikban 1042 ház közül 600-at, a harmadikban 1482 ház közül 250-et, a negyedikben 1049 ház közül 400-at, az ötödikben 4360 közül 130 házat. A kifosztott zsidó üzletek száma mintegy 500. Meggyilkoltak 42 embert, közülük 38 zsidó,¹⁶ a későbbiekben a zsidó áldozatok száma 49 főre nőtt, miután időközben többen behaltak sérüléseikbe.

Komédiás kihallgatás

A tárgyalások során kihallgattak egy Stepanov nevű iskolázatlan céhmestert is, akinek a neve a legvadabb antiszemita cikkek alatt szerepelt, azonban hamar kiderült, hogy a mesterember meggyőződésből csak a nevét adhatta, hiszen jóformán írni sem tudott. Kihallgatása többször nagy derűtséget keltett a teremben lévők között – íme egy részlet a kikérdezéséből:

„»Cikkében« az áll, hogy a zsidókat még eléri mind az a csapás, ami fáraót érte! – megmondaná, hogy ki az a fáraó? Stepanov (egy darabig gondolkodik): Azt hiszem, ez a név a bibliában fordul elő. – Karabcsevszky: Jó, tudja ön, mely országban élt a fáraó? – Stepanov: Bocsánat, én földrajzot soha sem tanultam. – Gruzenberg ügyvéd: Vallomása szerint ön munkatársa a

Krusevac lapjainak. Bizonyára olvasta tehát a zsidók asszimilációja című cikket? – Stepanov: Azt hiszem, nevetni akarnak rajtam, hogy érthetetlen »török dolgokat« kérdeznek tőlem. Azt a szót, hogy asszimiláció, soha sem hallottam. – Gruzenberg: Úgy? Hát honnan ismeri »cikkének« ezeket a szavait: kongresszus, kultúra, ökonómiai helyzet etc.? – Tanú: ezeket a szavakat a nyelvtankönyvben találtam.”

Ítélet valódi büntetés nélkül

A pert meglehetősen hamar, még az év december 21-én lezárták, no de nem ám az elkövetők mielőbbi felelősségre vonása érdekében. A hamarosság oka sokkal prózaibb volt: amikor a kárvallottak ügyvédei mind és a védők lelkiismeretesebb része rájöttek, hogy a törvényszéki elnök egyértelmű szándéka, hogy a pogrom értelmi szerzői és a felbujtói ne kerüljenek napvilágra, a kormányzó (öt ugyan elmozdították állásából, de egy másik helyre kinevezték) és a rendőrfőnök szerepe pedig ne képezze a vizsgálat tárgyát, akkor letették a képviselőket.

Ahogy Grusenberg, a kárvallottak ügyvédjei nevében megfogalmazta: „tekintve azt, miszerint a pör során az intelligencia és hivatalnoki kar számos tagja a zavargások inspirátorának és résztvevőjének bizonyult, s a törvényszék konzekvensen vonako-

MEGGYALÁZOTT TÓRA-TEKERCEK

dik a már a tárgyalások első napján tett azt az indítványt teljesíteni, hogy az érintettek vád alá helyeztessenek, avagy legalább tanúkul idéztessenek meg; tekintettel továbbá arra, hogy ez a vonakodás bizonyos köröknek nyilvánvaló bűnös voltát

A TÓRÁK ÉS IMAKÖNYVEK TEMETÉSE

takargatja, s az igazságszolgáltatás igazi hivatását nem teljesítheti: az ügyvédek a további közreműködést céltalannak tartják”.¹⁷

Samonin pedig, a vádlottak védőinek nevében summásan kijelentette, hogy: „meg vannak győződve arról, hogy a vádlottak padján olyan emberek ülnek, akiket tulajdonképpen bűnösnek tartani nem lehet. Védői tisztségük csak úgy teljesíthetik helyesen, ha megtudhatják, kik azok, akik a vádlottakat eszközül használták.”¹⁸

Az ítélet ezáltal egyáltalán nem volt megnyugtató, hiszen csak a megvezethető csöcselék lett elítélve, közülük is csak néhányan, és azok is szinte jelképes büntetést kaptak. A 37 vádlott közül végül 25 embert találtak vétkesnek, de mindössze két elkövetőt ítétek el gyilkosság vádjával, a többieket rablás miatt. A két gyilkos közül az egyik hét, a másik pedig öt évnyi kényszermunkát kapott. A többit egy-két évnyi fegyenctársaságba sorozták, egyikük pedig egyhavi fegyházbüntetéssel megúszta.¹⁹

A trauma feldolgozása

Sólem Áléchem (1859–1916) kezdeményezésére egy kötetet szerkesztettek, hogy majd az abból befolyó összeget az kisenyevi zsidók megsegítésére fordítsák. Sólem Áléchem levélben kereste fel Tolsztojt is, aki készséggel vállalkozott a feladatra, s ekkor írta meg az *Eszarhaddon, Asszíria királya* című elbeszélését, mely végül a cenzúra miatt csak később jelenhetett meg.²⁰ A sajtóhírek szerint Tolsztojnak két másik elbeszélése – valószínűleg a *Munka, halál és betegség* és *A három kérdés* – viszont egy varsói alkalmi lapban megjelent, melyen tiszta bevételét a kisenyvi károsultak kapták meg.²¹ Az elbeszélések gyűjteménye végül 1904-ben, Varsóban látott napvilágot *Segítség: Egy irodalmi és művészeti antológia*

(הילף: א זאמל-בוך פיר ליטעראטור און קונסט) címen.

Nem szükséges komolyabb elemzésekbe menni, hogy megtaláljuk az összefüggést a kisenyevi pogrom és Sólem Áléchem írásai alapján 1964-ben bemutatott *Hegedűs a háztetőn* című musical között, minnek a cselekménye 1905-ben kezdődik, mikor jóllehet legalább öt nagyobb pogromot is számon tartunk, azok közül az egyikben, Kisenyevben, akkor másodsorra tombolt a gyűlölet.

A pogrom keservét „a jesivák költője”, Chaim Nachman Bialik (1873–1934) is megpendítette bibliai párosszal töltött hárfáján, ám azt a cári cenzúra miatt először *Nemirovi látomás* címen volt kénytelen közölni.²²

Vlagyimir G. Korolenko (1853–1921) író, emberjogi aktivista *A 13-as számú ház* címen írt vádiratot, s már a tragikus események előtt, a vérvád híresztelésekor szenvedélyes hangú cikkekben kelt a hamisan megvádolt zsidó férfi védelmére.²³

A pogrommal kapcsolatos nemzetközi felháborodás pedig jó ideig nem ült el. Ezt példázza az 1905. január eleji eset is, amikor a New York-i Academy of Music-ban cárellenes tüntetést váltott ki a Bartley Campbell (1843–1888) darabja, a „Siberia”, melyet William A. Brady (1863–1950) újított fel, többek között a kisenyevi mérsárlás jeleneteivel.²⁴

A fentiek mellett pedig még számos regény és dráma használta kiindulópontjának ezt a traumát.

Az áldozatok emlékére kilencven évvel a véres események után, 1993-ban állítottak emlékművet a város egyik központi parkjában, az Alunelulban. Emlékükből fakadjon áldás!

¹ „Napi Hírek – A cár és a kisenyvi zsidóüldözés.”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 129. szám, 8. old.; ² „Napi Hírek – Antiszemita mérsárlások.”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 116. szám, 11. old.; ³ „Napi Hírek – A pihés város.”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 119. szám, 12. old.; ⁴ Például: „A kisenyvi mérsárlás.”, *Budapesti Napló*, 1903. 8. évf. 129. szám, 6. old.; ⁵ „Kisenev. – A tárgyalás folytatása.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 49. szám, 4–6. old.; ⁶ „Napi Hírek – A kisenyvi véres nap.”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 125. szám, 7. old.; ⁷ „Napi Hírek – A kisenyvi mérsárlás.”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 132. szám, 9. old.; ⁸ „Hírek – A kisenyvi mérsárlások.”, *Független Magyarország*, 1903. 2. évf. 418. szám, 9. old.; ⁹ „Napi Hírek – Az antiszemita zavargások.”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 117. szám, 9. old.; ¹⁰ Dr. Hajdu Miklós, „A kisenyvi halottak.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 18. szám, 1. old.; ¹¹ „Hírek – Üldözöttek szombatja.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 19. szám (melléklet), 1–2. old.; ¹² „Táviratok – A cár és a kisenyvi zsidóüldözés.”, *Pesti Hírlap*, 25. évf. 302. szám, 14. old.; ¹³ „Napi Hírek – A kisenyvi rémnap.”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 133. szám, 9. old.; ¹⁴ „Tolsztoj és Gorkij a kisenyvi mérsárlásokról.”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 140. szám, 7. old.; ¹⁵ „Kisenev. – A tárgyalás folytatása.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 49. szám, 4–6. old.; ¹⁶ „A kisenyvi pör.”, *Egyenlőség*, 1922. 22. évf. 48. szám, 5–7. old.; ¹⁷ „Kisenev. – A tárgyalás folytatása.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 52. szám, 5–7. old.; ¹⁸ Uo.; ¹⁹ „Hírek – Ítélet a kisenyvi pörben.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 52. szám, 9. old.; ²⁰ Komlós Ottó dr., „Tolsztoj és a zsidóság”, *Uj Kelet*, 1960. 41. évf. 3767. szám, 13. old.; ²¹ „Napi hírek – Hogyan ülte meg Tolsztoj a születésnapját?”, *Pesti Napló*, 1903. 54. évf. 256. 10. old.; ²² Varga Papi László, „Vers a falon”, *Múlt és Jövő*, 2005. 16. évf. 1. szám, 90. old.; ²³ Lustiger, Arno, „Szolzenyicin: Kétszáz év együtt”, *Valóság*, 2002. 45. évf. 11. szám, 112. old.; ²⁴ „Napi hírek – Színházi tüntetés a cár ellen.”, *Pesti Hírlap*, 1905. 27. évf. 6. szám, 11. old.

Sliszel chále Peszách után: zsidó szokás vagy bálványimádás?

OBERLANDER BÁRUCH *írása*

Szép szokás, hogy a zsidó nők a szombat tiszteletére otthon sütik a fonott sábeszi kalácsot, a bárheszt, még akkor is, ha készen is lehet kapni a pékségben¹. Az utóbbi években egyre inkább elterjed az a szokás, hogy a Peszáchot követő első szombattra ún. sliszel chálét, vagyis kulcs-bárheszt sütünk. Ennek a szokásnak jártunk utána.

A kulcs-bárhesz formája és elterjedése

Bár a sliszel chále sütés divatja mostanában rohamosan terjed Izraelben és Izraelen kívül, áskenákok és nem áskenákok között egyaránt, mégsem újkeletű minhág, hanem ahogy Ábrahám Jehosúa Heschl (1748–1825) ápti rabbi (lengyelül: Opatów), a híres haszid mester írja 200 évvel ezelőtt *Ohév Jiszráél* című könyvében²: „ez egy ősrégi szokás”. Bár nem mindenki követte ezt a hagyományt (többek között a Chábád chászidok sem), az alábbiakban látni fogjuk, hogy egész Középkelet-Európában, beleértve Magyarországot is, elterjedt szokás volt. Még jól emlékszem rá, hogy anyukám valamikor a '70-es években jelentette be nekünk, hogy a Peszách utáni sábeszre ő is sliszel chálét fog sütni és azóta is ragaszkodik ehhez a hagyományhoz.

A szokások eltérnek abban, hogy mit is jelent pontosan a kulcs-bárhesz. Van, aki egy valódi kulcsot süt a bárheszbe (természetesen előre alaposan megtisztítva...), így sütés után marad a bárheszben egy valódi kulcs nyoma, így tett első évben az édesanyám is³. Úgy tűnik, hogy az ápti rabbi⁴ ezt a verziót ismerte. Ennél elterjedtebb, hogy egy „sima” bárheszre tesznek tésztából kulcs formát. Am az utóbbi években azt látom, hogy egyre többen vannak, akik nem elégednek meg egy kis kulccsal, hanem az egész bárheszt formázzák kulcs alakúra. Más zsidó források még említenek olyan megoldást is, hogy a bárheszre kulcs alakban szórják rá a szezámmagot vagy a mákot⁵.

De mi a kulcsa a sliszel chále szokásának? Mit nyit a Peszách utáni bárhesz?

A megélhetés kapui

A fent említett ápti rebbe több magyarázatot is ad erre. „...közismert, hogy minden szükséges dolognak van [képletesen] égi kapuja, ahogy az imáinkban említjük⁶, hogy azért fohászokdunk, hogy »Örökkévaló Istenünk... nyisd ki előttünk... a megélhetés kapuját«. Ebből keletkezett az a szokás, hogy kulcs formát teszünk a bárheszre, utalva arra, hogy azt kérjük Istentől, hogy nyissa meg előttünk a megélhetés kapuját”. Miért pont Peszách után imádkozunk ezért? Azért – magyarázza az ápti rebbe –, mert az egyiptomi kivonulás után, amikor Jöhosuá vezetésével megérkeztek a zsidók Izraelbe, és Peszách végére elfogyott a megmaradt mannájuk⁷, akkor kezdtek el megélhetésért imádkozni.

Ehhez hasonlóan idézik Slomo Méir (1835–1914) sászói rabbi nevében⁸, aki azt mondta, hogy a Talmudban szerepel⁹, hogy Peszáchkor Isten ítélkezik a gabona fölött, ami szélesebben értelmezve a megélhetést szimbolizálja. A háláchá szerint¹⁰, ha kibérelünk vagy megveszünk egy házat, akkor a birtokbavétel jele a kulcs átadása. Hasonlóképpen a kulcs szimbolizálja azt, ahogy átadja nekünk az Örökkévaló a következő évre ítelt megélhetésünket.

A spirituális világ kapui

További magyarázatként mondja az ápti rebbe¹¹, hogy a Peszách utáni időszakban számlált omer kapcsán közismert, hogy a negyvenkilenc nap negyvenkilenc szintet jelent, a kulccsal pedig azt a reményünket fejezzük, hogy az Örökkévaló segít majd nekünk minden szint kapuját megnyitni.

Kulcs az istenszolgálathoz

Az ápti rabbi harmadik magyarázatát¹² úgy idézem fel az alábbiakban, ahogy mesterem, Grünwald József (1903–1984) pápai rabbi elmagyarázta¹³. Mint mondta, bevett gyakorlat, hogy ha az ember bort vásárol, akkor a kereskedő ad egy kis kóstolót, hogy a vevő megízlelhessen, milyen finom az áruja. A kóstoló után azonban már csak pénzért kaphat belőle. Hasonlóképpen Peszáchkor a széderen az Örökkévaló felemeli Izrael fiait magas spirituális szintre, hogy megérezzük, milyen édes az istenszolgálat. Ez azonban csak a kóstoló volt, Peszách után már nem kapunk ebből „ingyen”, ekkor már nekünk kell megnyitni magunknak az Istenhez vezető ajtókat, erre emlékeztet a kulcs-bárhesz.

A pápai rabbi további magyarázata az, hogy a Tórában¹⁴ szerepel, hogy amikor Izrael fiai elhagyták Egyiptomot, akkor „...fölszedte a nép tésztáját... [és] a maradékot bekötte ruháikba vállaikon”. Ezt RáSI úgy magyarázza, hogy vitték magukkal „ami a *mácá*-ból és a *máror*-ból (a keserű fűből) megmaradt”. Miért volt fontos ezt az ételmaradékot magukkal vinni? Mert ezzel akarták jelezni, hogy a micva élménye olyan hatást tett rájuk, ami nem múlt el, hanem tovább tartott és ezt az élményt viszik magukkal? A kulcs formájú bárhesz azt jelzi, hogy a peszáchi élmény és lelkesedés egész évben kulcsként kell hogy szolgáljon az istenszolgálathoz.

A choméc kamra kulcsa

Bilitzer Efrájim rabbi (1880?–1944) Bethlen *dájánja*¹⁵ egy egyszerű magyarázattal szolgál. Mint írja, Peszáchkor a *choméc* el volt zárva, majd utána megnyílt újra a kovászos evésének lehetősége.

A kincstár kulcsa

Jöráchmiél Jiszráél Jichák Danzinger rabbi (1854–1910), a lengyelországi Aleksandrow rebbéje idézi¹⁶ a Talmud¹⁷ mondását, hogy akinek van tóratudása, de nincs istenfélelme, az olyan kincstárnokhoz hasonlít, akinek odaadták ugyan a belső kulcsokat, de nem adták oda a kapukulcsokat, így hogyan tud bejutni. A metaforában a belső kulcsok a tóratudást, a külső kulcsok az istenfélelmet szimbolizálják: ezek szerint a *sliszel chále* jelzi az embernek, hogy mennyire fontos, hogy telve legyen istenfélelemmel is, ne csak tóratudással.

Létrával emelkedni magasabb szintekre

Érdemes megjegyezni, hogy a *sliszel chálével* párhuzamosan élt Lengyelországban egy másik szokás (nagyünnepkor), amiben nem kulcsot formáztak a bárheszre, hanem létrát¹⁸. A fent felsorolt magyarázatok egy része magyarázza ezt is, hogy mindig emelkedni kell, magasabb szintre kerülni az istenszolgálatban.

A forrásokból láthatjuk, hogy a szokás jelen volt a mai Magyarországon éppúgy, mint Erdélyben, Lengyelországban és Ukrajnában.

Az ellenzők hangja: idegen szokásról van szó

Az utóbbi években azzal egészült ki a *sliszel chále* szokása, hogy valahányszor megemlítik a közösségi médiában a témát, mindig felbukkan egy-két ünneprontó, aki arra utal, hogy ez egy keresztény (húsvéti) szokás, ami idegen a zsidóságtól. Ilyet olvastam mostanában magyar nyelven is. Az illető odáig ment, hogy azt tanácsolta olvasóinak, tartsák magukat távol a *sliszel chále* sütésétől, mint egy „chukot háákumtól”, más vallás szokásától, amit a Tóra szerint¹⁹ nem szabad követni²⁰.

A hagyományos zsidóság tiszteli a saját szokásait

Valójában azonban ez az elutasító hozzáállás a szép régi zsidó szokásokkal szemben az, ami idegen a zsidóságtól, hiszen, ahogy bölcseink mondták „minhág Jisráél Torá”²¹, vagyis a zsidók szokása olyan, mint maga a Tóra²². Ez volt az egyik eleme az 1865-ös nagymihályi felhívásnak is, amit hetvenkét hagyományhú rabbi írt alá: hogy a magukat haladónak nevező zsidók ne vessék el a közösségek idő által megszentelt hagyományait²³.

Fontos alapelv a különböző szokások kutatásakor, hogy amikor azt találjuk, hogy átfedés van egy zsidó szokás és más kultúrák hagyományai között, akkor meg kell vizsgálni a köztük lévő kapcsolatot, nem lehet csak úgy vizsgálat nélkül, automatikusan elfogadni, hogy a zsidók a környező népektől vették át. Hiszen lehet, hogy véletlenül alakultak ki párhuzamosan hasonló hagyományok. Vizsgálni kell azt is, az adott szokás idegen-e a zsidóságtól és csak egyértelmű bizonyítékok mellett lehet elfogadni, hogy valóban volt átjárás a kultúrák között. A mi esetünkben nincs egyértelmű bizonyíték rá, hogy létezett olyan húsvéti szokás, amelyet *sliszel chále* formájában vettek volna át.

Nem ismert és nem is létező szokást nem lehet átvenni

Az egyik ellenzője a *sliszel chále*nek említi, hogy elődeinknek nem volt lehetősége „mint nektek, a 21. században élő embereknek, akik 2 perc Google / Wikipédia kereséssel („EasterBread” kulcsszóra) a saját szemükkel is meggyőződjenek arról, hogy ez sajnos bálványimádó eredetű szokás (*chukotákum*)”. Ugy vélem, ha azt mondjuk, hogy elődeinknek Google-re lett volna szükségük ahhoz, hogy megismerjék ezt a keresztény húsvéti szokást, akkor ezzel egyben bebizonyítottuk, hogy nem voltak tudatában ilyen szokás létének, tehát nem is vehették át...

Szerkesztőm, Steiner Zsófia, a felszólításnak eleget téve kutatásba fogott a témában, ám nem talált kulcs formájú húsvéti kalácsra utaló nyomot sem a magyar-népszokásokban, sem a nagyobb keresztény felekezetek

A MAGYAR KULCSOSKALÁCSOT CSALÁDI ESEMÉNYEKRE SÜTIK.

liturgiájában. Felhívta azonban a figyelmemet, hogy valóban létezik egy ún. kulcsos kalács a magyar gasztronómiában, ami az Észak-Dunántúlról kiindulva terjedt el az egész országban. Ez az esküvőkre és családi eseményekre font kenyérféle azonban nem vallási jelentéséről és nem az alakjáról, hanem a speciális kulcsolásos technikájú főnásáról kapta a nevét.²⁴

Éz alapján azt hiszem (és érdemes ezt még alaposan kutatni), kijelenthetjük, hogy félreértésről van szó, hiszen Kelet-Európában nincs olyan elterjedt szokás, amelyben kulcs alakú kalácsot sütnék a húsvéti ünnepkörhöz kapcsolódóan, legföljebb kereszt alakút, és csak egyesek túl élénk fantáziája köti össze a két formát. (Nem szeretnék a keresztény szokásokba belemenni, hiszen nem a szakterületem, de szerkesztőm arra is rámutatott, hogy a húsvéti és peszáchü ünnepkör eredetét tekintve épp ellenkező irányú volt a szokások áramlása...)

Idegen-e a szimbolikus étel a zsidó hagyománytól?

Vizsgáljuk meg azt is, hogy van-e olyan eleme ennek a szokásnak, amelyről érezhető, hogy nem a zsidóságban született.

Az egyik blogger érvelése szerint ez nem egy zsidós dolog, hiszen milyen kapcsolat lehet a *sliszel chále* és a megélhetésért mondott ima között. Hogyan tud a *sliszel chále* segíteni ezen a téren?! Ez komoly tudatlanságról tesz tanúbizonyságot, hiszen mindenki tudja, hogy számos ilyen jellegű, ún. *szegulá* létezik a zsidóságban, például a Ros hásánákor fogyasztott különleges ételek a következő évre kért jólétet és áldásokat szimbolizálják. Ilyen a mézbe mártott alma, a halfej vagy a gránátalma, és – hogy a témánál maradjunk – maga a kerekre font ünnepi bárhesz is. A szimbolikus ételek fogyasztásának szokása ősrégi hagyomány a zsidóságban: nemcsak a *Sulchán áruch*-ban²⁵, de már magában a Talmudban²⁶ is meg van említve. Ahogy szoktam mondani, hogy mi nemcsak az imáinkkal, de még az ételleinkkel is az Örökkévalóhoz fohászkozunk. Ezekből látjuk, hogy a *sliszel chále* alap gondolata megegyezik a zsidó gondolkodásmóddal.

További vizsgálatot érdemel magának a kulcsnak a szerepe a zsidóságban. Erre szintén találunk autentikus forrásokat. Pl. a Talmudban²⁷ szerepel, hogy három kulcs van, amit az Örökkévaló soha senkinek nem ad át, még a prófétáknak vagy az angyaloknak sem. Ezek az eső, a gyermeknemzés és a halottak életre keltésének kulcsai.

Mikor tiltja a Tóra más vallások szokásainak átvételét?

További kérdés, hogy ha fel is merülne, hogy egy szokást idegen vallásból vették át, bibliai tilalomba ütközne-e. A válasz egyértelmű nem, hisz:

1. Még akkor is, ha az ember szándékosan vesz át egy más vallású szokást, de nem azért teszi, mert azonosulni szeretne azzal a hitvilággal, hanem azért, mert úgy érzi, hogy ez beleillik a saját vallási életének logikájába, akkor az megengedett²⁸.

2. Ha az ember követ egy szokást, amiről később antropológiai kutatás segítségével kiderül, hogy nem zsidó szokásból ered, akkor azt biztosan megengedett tovább követnie, hiszen ő a zsidóságból kiindulva gyakorolta ezt a szokást²⁹.

Ezekre jó példával szolgál a sávuoti szokás, hogy virágokkal díszítjük zsinagógákat és a lakásainkat³⁰, többek közt emlékeztetőül arra, hogy a tóraadásra a Szináj-hegy zöldbe borult³¹. Ez a szokás Magyarországon és az egész világon mindenütt nagyon elterjedt mind a mai napig, annak ellenére, hogy egyes rabbik azt állítják, hogy mivel ez ma már más vallások szokása, ezért tilos lenne³².

A bölcsek szavai

A fentiekből láthattuk, hogy a *sliszel chálénak* minden eleme autentikus, a zsidóság hagyományainak szöveté-

be illeszkedik. Mindezek után nem csodálkozhatunk, hogy korunk nagy rabbijai közül egy se tiltakozott a *sliszel chále* szokása ellen, mint *chukotákum*, nem zsidó szokás ellen.

Mindezekből az is kiviláglik, mennyire kell vigyázni, amikor egy általunk esetleg nem ismert és nem követett szokásról nyilatkozunk, ahogy a Peszách után olvasni kezdett *Atyák bölcs tanításaiban* is szerepel³³: „Bölcsek, vigyázatok minden szavatokra”.

A háború után rengeteg szokás feledésbe merült, ám egyik-másik, többek között az internetnek hála, újra kezd elterjedni, így elődeink hagyományai nem tűnnek el, aki szeretné, beemelheti őket a családja szokásai közé.

Kívánom, hogy mindenki előtt nyíljon meg a megélhetés kapuja a következő évben és hogy sok szép zsidó szokást tudjunk átadni a következő generációnak!

¹ Sulchán áruach OC 242:1. RöMÁ; ² Likutim, Párását Smini; ³ Bën Peszách lőSávuot 3:1.; ⁴ Uo.; ⁵ Szefer hátodáá 247. oldal végén; *Zivhámin hágim* 103. oldal; ⁶ *Sámuel imája – Zsidó imakönyv* 327. oldal; ⁷ *Jóhosuá* 5:11.; Talmud, *Kidusin* 38a.; ⁸ Elázár Rubin: *Zichron Elázár*, Lvov 1930, 161. oldal; ⁹ *Ros hásaná* 16a.; ¹⁰ *SÁ CM* 192:2.; ¹¹ Uo.; ¹² *Ohév Jiszráél, Lősa bátáchár Peszách*; ¹³ *Vájchi Joszéf, Smini, Lősa bátáchár Peszách*; ¹⁴ 2Mózes 12:34.; ¹⁵ *Jád Efrájim* responsum 30. fejezet; ¹⁶ *Jiszmách Jiszráél, Tázriá*; ¹⁷ *Sábát* 31a–b.; ¹⁸ Marvin I. Herzog: *The Yiddish language in northern Poland: Its geography and history*, 1965, 30–32. oldal; ¹⁹ 3Mózes 18:3., 20:23.; ²⁰ *SÁ JD* 178:1.; ²¹ Lásd *Toszáfot, Mönáchor* 20b. Nífszál bekezdése; *Sulchán áruach* RSZ 494:16.; ²² Lásd még MáHáRáSDáM responsum JD 193. fejezet; ²³ Lásd Köves Slomó: *Zsidó szakadás – Hamburgtól Nagymihályig* 15. fejezet; ²⁴ Pethó Mária: *Adatok Jász-Nagykun-Szolnok megye lakodalmi kalácsaihoz (Néprajz, 1992/10.38. oldal)*; ²⁵ OC 583. fejezet; ²⁶ *Horájt* 12a.; ²⁷ *Táánit* 2a.; ²⁸ lásd *SÁ JD* 178:1. RöMÁ; ²⁹ lásd *Ben porát* responsum 2. kötet 11. fejezet; ³⁰ *SÁ OC* 494:3. RöMÁ; ³¹ *Misná brurá* uo. 10.; lásd még *Chukat olám* 251–253. oldal; ³² *Chájé ádá*m 131:13.; lásd még *Chukat olám* uo. 253–254. oldal; *A rabbi válaszol* 4. kötet 40. fejezet; ³³ 1:11.

PEST FILANTRÓP ÉPÍTÉSZE

LOVAG WECHSELMANN IGNÁC ÉLETÉBŐL

1. rész

CSEH VIKTOR írása

Amikor a 19. század közepén Pestre vetődött egy szegény sziléziai zsidó építész, hogy befejezze mestere Dohány utcai zsinagógáját, még senki sem sejtette, hogy pár évtizeddel később a város egyik első számú polgára, a városkép és a társadalmi élet formálója lesz. Lovag Wechselmann Ignác neve ismert volt életében, ám halála után aranybetűvel íródott be a 20. század eleji történelmébe, miután milliókat hagyott jótékony célokra. Habár még életében magas rangot kapott, „nemesítését” mégiscsak a végrendelete jelentette, melyet szigorú titokban tartott, hogy életét haszontalan dicsértekkel ne zavarják. Wechselmann munkásságára és örökségére emlékezünk.

LOVAG WECHSELMANN IGNÁC FÜLÖP LÁSZLÓ FESTMÉNYÉN

FORRÁS: FORTEPAN

Egy sziléziai zsidó Pestre kerül

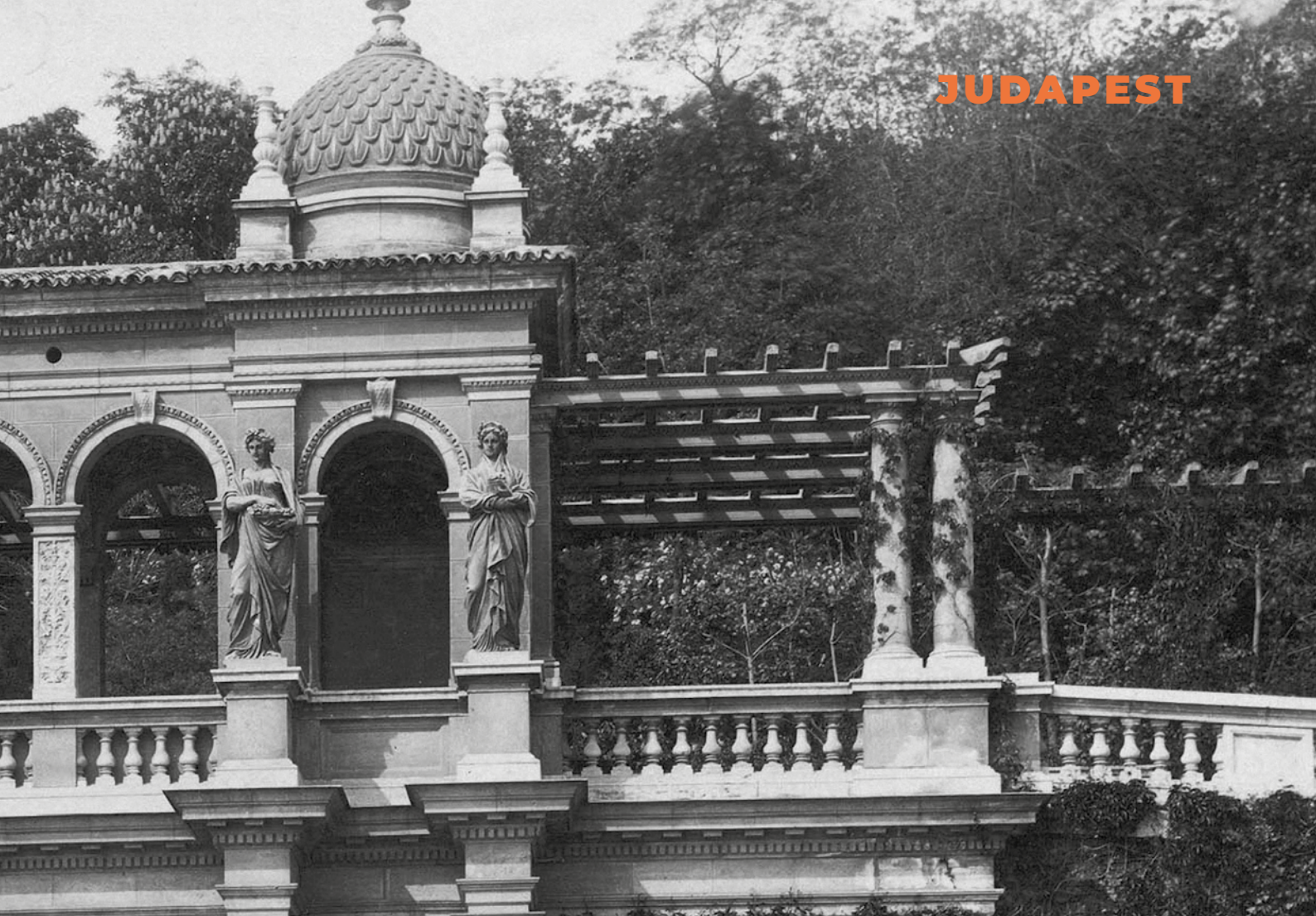
Wechselmann Ignác egy porosz-sziléziai városban, Nikolajban (Mikolów, Lengyelország) látta meg a napvilágot szegény zsidó családban, 1828-ban. Ösztöndíjasként Berlinben folytathatta tanulmányait, majd Bécsbe került, ahol Ludwig Förster (1797–1863) mellett dolgozott.

Pestre 1854 nyarán érkezett, a Dohány utcai zsinagóga építésének kezdetén, ahol mestere a helyettesének, egyszerűen az építkezés vezetőjének nevezte ki.¹ Az 1859-ben felavatott zsinagóga építészeti sikere ismertté tette Wechselmann-t, aki végleg Pestre költözött. Kevesen tudják, de első tervrajzai között egy másik zsinagóga is szerepel, ugyanis ő tervezte az 1861-ben felavatott tatai zsinagógát is.²

1859-ben Neuschloss Károly (1814–1878) ismert nagykereskedő Zsófia (1838–1914) leányát vette feleségül, akivel sajnos gyermektelenek maradtak, ám saját gyermek nélkül több száz árva és nélkülöző jötevő szülei lettek.

Szoros munkakapcsolatot ápolt Ybl Miklóssal (1814–1891), kinek számos tervét ő valósította meg. Wechselmann őrizte Ybl talán legjobban sikerült portréját, melyet Ernst Lafite (1826–1885) festett, a képet 1892-ben a Magyar Nemzeti Múzeum történelmi arcképesarnokának ajándékozta,³ ahol máig őrzik.

A budai Várkert rendezéséért 1884-ben az uralkodó III. osztályú vaskorona rendjellel tüntette ki,⁴ mely kitüntetés egyben lovagi címmel is járt.

A nyolcvanas évek második felétől látásromlása miatt kénytelen volt visszavonulni az aktív munkától, helyét átadta a fiatal nemzedéknek, hadd alkossanak ők is. Jóllehet, új feladatokat már nem vállalt, szaktudásával a későbbiekben sem fukarkodott, például 1886-ban a pesti izraelita hitközség új, Szabolcs utcai kórházának egyik fő véleményezője és a kórházépítő bizottság tiszteletbeli elnöke volt.⁵ Emellett nem volt olyan hitközségi, egyleti vagy szociális jellegű gyűjtés melyről távol maradt volna, sőt ott is bőkezűen adományozott, ahol egyébként társadalmi munkában értékes tudását adta.⁶

A zsidó munka nem fuser munka!

Sorra kapta a grandiózus felkéréseket, Ybl tervei alapján építette fel 1862–1865 között a Festetics palotát (Bródy Sándor utca 3.), 1863–1879 között Károlyi Lajos palotáját (Pollack Mihály tér 10.), 1870–1874 között a Vámpalotát (ma a Corvinus Egyetem főépülete), 1872–1874 között a Dégenfeld-Schomburg palotát (Bródy Sándor utca 14.), az Eötvös és a Petőfi szobrok talapzatát stb.⁷

Nem utolsó sorban pedig Ybl tervezte és Wechselmann magának kivitelezte saját, klasszicizáló neoreneszánsz villáját a Városligeti fasor 12. szám alatt (ma: Ráth György Múzeum), mely 1871-ben készült el és a család nyaralóként használt.⁸

A VÁRKERT BAZÁR RÉSZLETE

Saját bérházát – az ún. „Marshall-házat” – szintén maga tervezte a Váci körút 72. (ma: Bajcsy-Zsilinszky út) alatt, hová 1872-ben költöztek be. S nemcsak palota-építészetben volt kiemelkedő, hanem az ipari építészetben is jelentőset alkotott, így például 1862-ben ő tervezte meg a főváros hatodik malmát, a Pannonia gőzmalmot⁹ és 1865-ben „a föld legnagyobb gőzmalmának”, a Soroksári úti Concordia építésével is őt bízták meg.¹⁰ De ő tervezte meg a – többek között általa alapított – Első Magyar Gépgyár Rt. telephelyét is.¹¹

Több emberöltő távlatából nem könnyű feladat felvázolni valaki személyiségét, ám a százötven éves híradásokból úgy tűnik, ami egyébként is sejthető, hogy Wechslemannak az építészet nem csupán a hivatása, de a szenvedélye is volt. S bár valószínűleg a Tórából tanult felebaráti szeretet is közrejátszott abban, hogy Wechslemann 1874-ben hét köböl kavicsot ajándékozott az akkor épülő lipótvárosi bazilika alapjaiba,¹² szinte biztosan feltételezhető, hogy gáláns ajándékának fő mozgatója az volt, hogy nem szeretett volna kimaradni a főváros egyik legnagyobb építkezéséből.

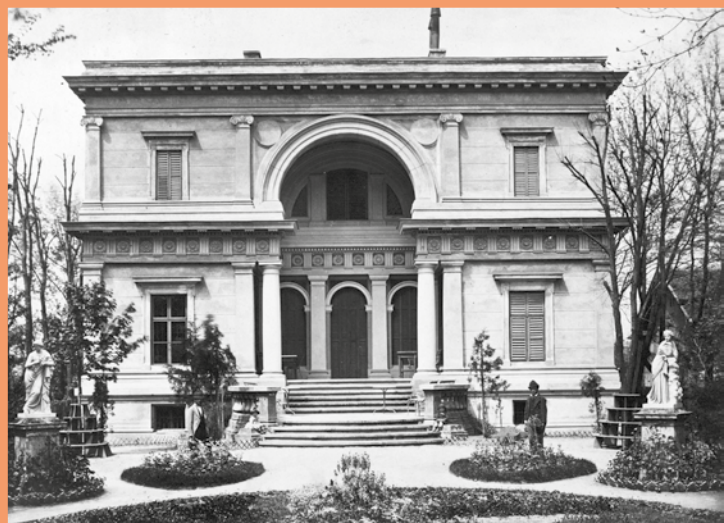
Halálakor azt írták: „Ha végig tekintünk Budapest legszébb, legmonumentálisabb épületein, meglepődve látjuk: ezt is, azt is, amazt is, Wechslemann, ez a beszármozott jövevény német-zsidó építette. És mily becsület, tartós, századok múlását kiállni hivatott művek azok!”¹³ – ennek már 120 éve, s a Wechslemann házak, paloták, malmok és szobor alapok még mindig állnak, s hirdetik az előző korok dicsőségét.

Búcsú a lovagtól

Lovag Wechslemann Ignác munkától megnevesített életéből 1903. február 17-én késő este – svát 21-én – tért vissza

WECHSELMANN VÁCI ÚTI OTTHONA

WECHSELMANN VILLA

Teremtőjéhez. Halála előtt már egy ideje betegeskedett, az előző időben hosszabb ideig kúrálta magát Abbáziában, s végül az általa tervezett és épített otthonában hunyt el.¹⁴

Az elhunyt határozott kérése volt, hogy mindenféle külső dísz mellőzzenek temetésénél, s ezt a körülményekhez képest igyekeztek is teljesíteni. Hiszen nem elhanyagolható körülmény volt, hogy a Váci úti gyászházban Wlassics Gyula (1852–1937) vallás- és közoktatásügyi miniszterrel az élén megjelent az országos közélet vezető társadalma, nem beszélve a saját zászlóik alatt kivonult árvaházak, vakok intézete és különböző egyetek lakóiról, növendékeiről, tagjairól. A többezres gyászoló tömeg előtt a búcsúbeszédet dr. Weiszburg Gyula (1866–1919) rabbi tartotta a Salgótarjáni utcai zsidó temetőben.¹⁵

A temetés után nem sokkal az özvegy nagyszony ezer-ezer koronát küldött a főpolgármesterhez, illetve a hitközséghez, hogy osszák szét a szegények között, illetve további ezer koronát postázott a Magyarországi Hírlap-írók Nyugdíjintézetének, hálája jeléül, hogy az újságírók milyen szépen emlékeztek meg elhunyt férjéről.¹⁶

A Kerepesi zsidó temető monumentális síremléke, a Wechslemann-mauzóleum Alpár Ignác (szül.: Schöckl, 1855–1928) tervei alapján készült 1911-ben, s az építészeti remekről a *Magyar Kő- és Márvány* újsága ekképp szólt: „A mauzóleum fekete svéd blaubergiből készült, kívül belül csiszolva triglifekkel, kanulirozott oszlopokkal, akroteriákkal stb. és Cingros János cs. és kir. udvari kőfaragó mester pilseni cég által szállítottatott és elhelyeztetett. Ezen mauzóleum a kőfaragóművészet egyik legszebb remekét képi.”¹⁷

„Nincs más tőke ezen a világon, mint a szorgalom”

Wechslemann emlékirói szinte mind megjegyzik, hogy az építész visszahúzódo, szolid ember volt, milyen éles el-lentétben állott vele a hangos és hivalkodó végrendelete!

Hangos és hivalkodó – a legjobb értelemben. Habár a végrendeletet csak négy nappal a nagy halott elhunytja után nyitották fel, már előtte is szerte a városban arról a hárommillió-négyezer koronás adományról beszéltek, melyet Wechseldmann és neje jótékony célra szánt. Ezzel kapcsolatban a *Budapesti Napló* szerkesztője meg is jegyezte, hogy a konkrét végrendelet „némi csalódást okozott”, hiszen abból kiderült, hogy az emberbarát a korábbi szóbeszédnél még jóval többet hagyott jótékony célokra!¹⁸

Az egyik nagy alapítvány 1,4 millió koronájából a pesti hitközségnek vakok intézetét kellett létesítenie, ahová fele részében zsidó, másik felében pedig más vallású növendékek részére.

A másik nagy alapítvány 2 millió koronás tőkéjéből pedig a tanítók számára nyugdíjalap volt létesítendő, melynek kamatait 200 koronás tételekben néptanítók vagy özvegyek között kell kiosztani életfogytig tartó nyugdíjjal Wechseldmann minden halálzási évfordulójakor. A nyugdíjra minden olyan tanító jogosult volt, aki legalább 25 évig becsülettel szolgált a közoktatást, illetve nem vett részt sem szocialista, sem antiszemita mozgalomban. A Vakok Intézetéhez hasonlóan ezt az alapítványt is fele részben zsidó, másik felében egyéb vallású egyének él-

vezhették. Az alapítványok a pesti (neológ) izraelita hitközség kezelésébe szálltak, az alapítványok tőkéjét pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelte.

További mintegy 80 ezer koronát 28 különböző célra hagyott, mint például az izraelita fiú- és leányárvaházakra, az izraelita nőegylet népkonyhájára, a Chevra Kadisa aggok házára, a Vasvári Pál utcai Sász Chevrára, a hajléktalan menhelyre, az önkéntes mentő egyesületre stb. Juttatott szülővárosa szegényeinek, Havel Lipót (1847–1933) építőmesternek, ki 26 éven keresztül volt munkatársa, de bőkezűen hagyományozott három cselédjére és házmesterére is.¹⁹

A fejedelmi alapítványok ötlete

Egyesekben pusztán kíváncsiságból felmerülhet a kérdés, hogy miért pont a világtalanok és a tanítók részesültek Wechseldmann kiemelkedő figyelmében.

Nos, a nagy filantrópnak élete második felében egyre romló szemeivel kellett együtt élnie, ráadásul a kilencvenes években fél szemére megvakult és másik szemét is csak kíméletesen használhatta, ezáltal megtapasztalta a látássérültek szenvedését. Irodalomkedvelőként felolvasónót fogadott maga mellé, aki történetesen egy tanítónő volt, aki pedig beszélgetéseik során megismertette vele a tanárok mostoha helyzetét.²⁰

Üröm az örömben

A gáláns alapítványok történetének margóján keserű széljegyzetként olvashatjuk Zempléni Árpád (szül.: Imrey, 1865–1919) költő gondolatait, aki Wechseldmann végrendeletét példaként állította a magyar nemesség elé, hogy „a nemzet napszámait”, vagyis a tanárokat becsüljék meg végre, mert az alamizsnaosztás, Péterfillér-gyűjtések haszontalanok, és igenis csak ilyen nagy adakozásoknak van értelme. Emellett Zempléni annak a vélekedésének is hangot adott, mely szerint ezt a nagyvonalú ajándékot a 30–50 évvel ezelőtti magyarság kapta, nem pedig a 20. századfordulós, amikor már nem a becsület, hanem a keresztlevél volt a fontos: „De vajon, azoknak a Wechseldmannoknak, akik mostanában, az antiszemita világban találnak közénk kerülni: lesz-e majd csak felényi okuk is megszeretni bennünket s hálával fizetniük majd valamikor!? Miért fizessenek hálával? Miért akarjanak, »ha nem születtek is magyarnak«, hozzánk állni?”²¹

ÉPÍTÉSZEK CSOPORTKÉPE, BAL SZÉLÉN WECHSELDMANN ÁLL, KÖZÉPEN YBL ÜL

¹ „Az izraeliták új imaháza Pesten.”, *Vasárnapi Ujság*, 1857. 4. évf. 50. szám, 545–546. old.; ² Goldberger Izidor dr., „A tatatóvárosi zsidóság története.”, in: Hevesi Simon dr. (szerk.), *Magyar Zsidó Szemle* 53. Budapest, 1936. 229. old.; ³ „Tudomány és irodalom – Ajándék arckép.”, *Fővárosi Lapok*, 1892. 29. évf. 334. szám, 2506. old.; ⁴ „Hivatalos rész”, *Budapesti Közlöny*, 1884. 18. évf. 92. szám, 1. old.; ⁵ Secundus, „A pesti izraelita hitközség kórháza.”, *Egyenlőség*, 1889. 8. évf. 37. szám, 1–5. old.; ⁶ Lásd például: „Az új kórház érdekében.”, *Egyenlőség*, 1889. 8. évf. 39. szám, 2. old.; ⁷ www.ybl.bptarchiv.hu [2023. 04. 19.] adatbázisa alapján.; ⁸ Gábor Eszter, „Ismét a Wechseldmann villáról”, *Ars Hungarica*, 1992. 20. évf. 1. szám, 81–85. old.; ⁹ „Különfélék – A gözmalmok”, *Pesti Napló*, 1862. 13. évf. 3791. szám, 2. old.; ¹⁰ „Ipar, gazdaság, kereskedelem”, *Vasárnapi Ujság*, 1865. 12. évf. 29. szám, 364. old.; ¹¹ „Czimbejegyzés.”, *Budapesti Közlöny*, 1868. 2. évf. 18. szám, 212. old.; ¹² „Helyi hírek – A lipótvárosi bazilika”, *Pesti Napló*, 1874. 25. évf. 78. szám, 3. old.; ¹³ Zempléni Árpád, „A jövővény.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 8. szám, 1–3. old.; ¹⁴ „Napihírek – Wechseldmann Ignác halála.”, *Magyarország*, 1903. 10. évf. 43. szám, 8. old.; ¹⁵ „A névtelen.”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 8. szám, 7. old.; ¹⁶ „Napihírek – Wechseldmanné adományai.”, *Magyarország*, 1903. 10. évf. 50. szám, 10. old.; ¹⁷ „Uj bel- és külföldi monumentális építmények.”, *Magyar Kő- és Márványujság*, 1911. 7. évf. 5. szám, 7. old.; ¹⁸ „Wechseldmann Ignác végrendelete.”, *Budapesti Napló*, 1903. 8. évf. 52. szám, 10. old.; ¹⁹ „Wechseldmann Ingác lovag”, *Egyenlőség*, 1903. 22. évf. 8. szám, 7–8. old.; ²⁰ „Wechseldmann Ignác építész és építőmester.”, *Építészeti Szemle*, 1903. 12. évf. 5. szám, 65–66. old.; ²¹ Mint az 7. számú jegyzet.

KISLÁNY A POKOLBAN

ÍGY EMLÉKEZETT AZ EMIH A HOLOKAUSZT MAGYARORSZÁGI ÁLDOZATAIRA

Az EMIH – a holokauszt magyarországi áldozatai előtt tisztelgett a Kislány a pokolban című monodrámával, melynek alapját Sárdi Mária holokausztúlélő könyve adta. Az eseményen az író is részt vett családja és unokája, Steiner Fanni kíséretében, akinek a kezdeményezésére jött létre az április 17-i program a Zsilip Központban.

KISLÁNY A POKOLBAN

Könyv Népe Kiadó

Bár a pokol maga a mélység, nincsen alja, bugyrai azonban vannak. Auschwitz, Bergen-Belsen vagy Theresienstadt a pokol alsó bugyrai közé tartozott. Sárdi Mária édesanyja és nagymamája is elpusztult a cseh város koncentrációs táborában. 15 ezer gyerek is volt ott, de közülük talán 100 maradt életben. S tudjuk: minden gyermek halála a lehetőségek végtelen tárházától fosztja meg az emberiséget.

Az idén 94 éves holokausztúlélő kislánként került Bergen-Belsenbe. 16 évesnek mondta magát, bár nem volt anyja. Már a nagylány szemével látta, mi zajlik körülötte. Megtapasztalta és megírta, milyen a pokol – legbelül.

1944. április 16-án állították fel az első gettókat Kárpátalján és az ország északkeleti részén. A deportálások előszobájának is nevezett első gettókat Beregszászon, Felsővisón, Huszton, Kassán, Kisvárdán, Máramarosszigeten, Mátészalkán, Munkácsra, Nagyszőlősen, Nyíregyházán, Sátoraljaújhelyen, Técsőn és Ungváron alakították ki. Az azt követő hetekben pedig az ország összes vidéki területén is gettóba kényszerítették a zsidónak tituláltakat, ahonnan legtöbbjük az auschwitzi haláltáborba deportáltak. A fiatal Sárdi Máriát a bergen-belseni koncentrációs táborba hurcolták, saját történetét meséli el könyvében, melynek színpadi adaptációját láthatták a résztvevők, az ésszel fel nem fogható borzalmakat, melyeket Sárdi Mária és megannyi zsidó szenvedett el a vészkorszak idején.

Az estet Glitsenstein Sámuel rabbi nyitotta beszédével, őt követte Rosenfeld Dániel a MAZSISZEM elnöke, az előadás után pedig meg lehetett vásárolni a Könyv Népe Kiadó gondozásában – immár harmadik kiadásban – megjelent könyvet is, melynek borítóját az író unokája tervezte.

Az est és a könyv iránt óriási volt az érdeklődés, mondták el az EMIH rendezvényszervezői:

„Nagyon bensőséges volt a hangulat még úgy is, hogy több mint százan vettek részt az eseményen. Szívszorító és egyben megható is volt látni Mária életútját, hogy mennyit szenvedett a holokauszt embertelen poklában és mégis milyen hatalmas szerető család veszi most körül.”

Nincs jobb válasz a kegyetlen és szörnyűséges náci brutalitásra, mint a nagy család és a zsidóság útján nevelt új generációk. Az idő múlásával azonban egyre kevesebben vannak közöttünk, akik hamisítatlanul, saját szavaikkal tudják továbbadni nekünk a történelem e szégyenletes foltját, ezért is kötelességünk e szavakat megismertetni és hallatni a jövő nemzedékeivel is.

MÁ NISTÁNÁ: miben különbözik ez az este?

LIEBMAN FLÓRA *írása*

Peszách első (két) estéjén a fő attrakciót, a Hágadá elbeszélését a gyerekek kérdései vezetik be: miben különbözik ez az este a többi estétől? Miért eszünk különleges ételeket, miért csinálunk szokatlan dolgokat? Ahhoz, hogy a széderasztalnál már minden gördülékenyen menjen, rengeteg előkészületre és odafigyelésre van szükség akkor is, mert ez az este bizony igen sok mindenben különbözik az év összes többi estéjétől. Az EMIH széderein csak Budapesten 1200 fő ült asztalhoz, hogy közösen elmondják, elénekeljék és megünnepelejék a legkisebbek által feltett kérdéseket, további 2000 család asztalára pedig a hitközség Lesz maceszed programjának keretében került a kovászatlan kenyérből.

A legkülönlegesebb helyszínen az az ötven fiatal ünnepelhetett, akik

Faith Áserhez, a Budavári zsinagóga rabbijához csatlakozott, ők ugyanis a Halászbástya Árkád éttermében töltötték a második szédert. Az étteremből lélegzetelállító panoráma nyílt Budapestre és miközben a város fölött hagyományos dallammal fölcsendült a Má nistáná, az ünnep elbeszélését bevezető négy kérdés, eleredt a hó is...

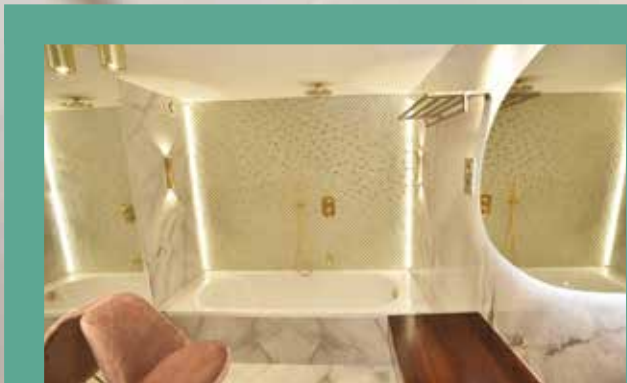
Peszách ünnepe a szabadság értékére tanít bennünket. Erről beszélt Oberlander Báruah rabbi a gyönyörűen felújított Vasvári Pál utcai zsinagógában szervezett széderen, hangsúlyozva, hogy még a micvák megtartásában is rendelkezünk szabad akarattal, amiből azt tanulhatjuk, hogy a szabadság egy eszköz, amivel az Örökkévalót igazi meggyőződéssel tudjuk szolgálni. A zsinagóga két széderen összesen több mint százan vettek részt, még-

pedig igen családi hangulatban, olyan nyira, hogy a Má nistánát, a négy felvezető kérdést Oberlander rabbi unokái énekeltek a közösségnek héberül és jiddisül.

Az Óbudai Zsinagógában mindkét este 150 ember ült asztalhoz, hogy Köves rabbi vezetésével elmondják a hágadá történeteit. Itt is, akárcsak Újbudán, nem egy és nem két vendég életében először vett részt a Peszáchot köszöntő vacsorán, így ők valódi gyermeki kíváncsisággal kérdezhettek: Má nistáná? Miben különbözik ez az este minden más estétől?

Végül Budapestről egy kicsit kitekintve Szentendrére is bekukkanthattunk, ahol a tányérok alá rejtett játékos feladatok, viccek, tabu játékok tették a szokásosnál is különlegesebbé a szédert, ami így igazán különbözött minden más estétől.

KILE

Új mikvét avattak Újlipótvárosban

„Ha valami nagyon értékes és drága van a birtokunkban, akkor azt nem tesszük ki az utcára, közszemlére. Otthon is elzárjuk, vigyázunk rá. Ebben az épületben van egy gyönyörű zsinagóga, de azt hiszem, most megtaláltuk a pánccs szekrényt” – ezzel a gondolattal nyitotta meg *Oberlander Batsheva* rebecen a Zsilip Központban épített új női mikvét. Ezután arról beszélt, milyen különleges szerepe van a zsidó életben a rituális fürdőnek, majd annak használatára biztatta a jelenlevőket.

„A zsidó vallás előírásai szerint egy zsidó közösség létezéséhez sok mindenre szükség lehet” – kezdte beszédét *Köves Slomó*, az EMIH vezetője rabbija. – „Meglepő lehet, de a legfontosabb dolog, amire szükség van, az egy kóser mikve. Ez a zsidó házasság alapja. Ha egy közösségnek nincs pénze, hogy az összes szükséges intézményt létrehozza, akkor még a zsinagógát is el lehet hagyni azért, hogy mikvét építsenek.” *Köves* rabbi a zsidó családi élet tisztaságáról szólva az aznapi talmudi passzusból idézve kihangsúlyozta, hogy egy jó házassághoz elengedhetetlen, hogy az Örökkévaló is köztük lakozzon, aminek elengedhetetlen feltétele a mikve. „Másfél éve, amikor ezt a központot megnyitottuk, azt jövendöltem, nem csak kívántam, hogy sokkal hamarabb legyen kicsi ez a központ és teljen meg, mint az bárki gondolná. Ez be is vált, kezd megtelni és kicsi lenni, köszönhetően *Glitsenstein* rabbinak és *Sosi rebecennek*”. A központot vezető *Glitsenstein* házaspáron kívül *Köves* rabbi köszönetet mondott mindazoknak, akiknek hozzájárulása nélkül nem jöhetett volna létre a mikve.

Az eseményen, melyen többek között részt vett a 13. kerület polgármestere és beszédet mondott *Oberlander Báruch* rabbi is, *Glitsenstein Sámuel* rabbi egy érdekes prezentációval mutatta be a mikveépítés technikai részleteit és háláchikus szabályait. Kérdésünkre elmondta, elsősorban a helyi zsidó közösségre számítanak a mikve használóiként: „Egy ékkora városban fontos, hogy legyen több kóser mikve is. Az elhelyezkedése a környékbeliek és a Budáról érkezők számára is jó, így nem kell bemenniük a belvárosba. Vannak, akiknek nagyon fontos a diszkréció, ezért nem szeretik az utcáról nyíló bejáratú rituális fürdőt használni.”

A mikve létrehozásában sokan segítettek, köztük helyi adományozók és a Zsilip közösségének tagjai is. „Sokat köszönhetünk a *Waldman Avraham* rabbi által vezetett Mikve Rámo alapítványnak, akik pénzzel és szakértelemmel segítik világszerte a mikvék építését” – mondta *Glitsenstein* rabbi, hozzátéve, hogy szakértő rabbik kísérték figyelemmel a tervezést és az építést.

JÉGHIDEGEN AZ IGAZI

DÉNES ANNA *írása*

Páám slisit glidá – tartja a modern héber mondás, vagyis ha harmadszor is megtörténik az adott véletlen dolog (például találkozás), akkor leülünk egy fagyira. Fagy nélkül pedig nincs Sávuo.

Sávuo tkor tejes ételek kerülnek az asztalra. Ennek sokféle magyarázata van, többek között az, hogy ekkor kaptuk meg a Tórát, melyben sok más között a kóserság törvényei is szerepelnek. Ahhoz azonban, hogy az éppen átvett Tórában leírtakat alkalmazni tudják, a Szináj-hegynél táborozó zsidóknak sokat kellett tanulniuk. Amíg ez nem történt meg, addig elvben sem állt fenn a húsos étel fogyasztásának lehetősége, hiszen a kóser vágás (*sechitá*) és húsfeldolgozás törvényeinek elsajátítása időbe telik. Ám a tejes ételekre vonatkozó szabályok gyorsan megtanulhatók és könnyen alkalmazhatók. Mivel a tóraadás szombatra esett, őseink még akkor sem tudtak volna azonnal kóser módon húst vágni vagy edényeket kóserolni, ha minden tudás rögtön a rendelkezésükre állt volna, így aztán inkább tejeset ettek, és ez az egyik oka annak, hogy Sávuo ünnepe tejes ételeket fogyasztunk. Sávuo ti számunkban a világ egyik legkedveltebb édességét, a fagyaltot vizsgáljuk meg a zsidóság szemüvegén keresztül.

Nem tejes fagyalt

A fagyaltról szóló gasztronómiai cikkünket a Lubavicsi Rebbe egyik történetével kezdjük: Mordechai Gutnick ausztráliai rabbi elbeszélése szerint karrierje elején a Rebbe sokat biztatta, hogy vállaljon rabbi hivatást. Friss házasként, a Rebbe által kitűzött feladatára készülve, egyszer néhány, a zsidóságban nem jártas fiatal lányt láttak vendégül szombaton. Ebéd közben sok mindenről szó esett, többek közt részletesen beszéltek a kóserságról. Amikor a házaszsony a húsos ebéd után az asztalra

tette a fagyaltot, a lányok nem értették, ez hogyan lehetséges. A vendéglátók elmagyarázták nekik, hogy létezik párve, nem tejes fagyalt. Később az egyik lány levélben köszönte meg a rabbi és felesége vendégszeretetét és egyben a fagy receptje iránt is érdeklődött. A rabbi elküldte e levelet a Rebbének, aki külön felhívta a rabbi figyelmét arra, hogy feltétlenül ossza meg a lánnyal a receptet. *Chánoch lánáár ál pi dárko* – a fiatalokat a szükségleteik szerint kell tanítani. Ha éppen úgy adódik, akkor a fagy segítségével.

A fagyalt, amennyiben minden összetevője kóser és megfelelő módon, kóser edényekben készítették el, kóser. Az árusnál vásárolt fagyaltra, jégkrémre tehát hecsher, vagyis megbízható kósersági pecsét szükséges. Húsos étkezés után nem ehetünk tejes fagyit, csak párvét, azaz tejmenteset, és arra is oda kell figyelni, hogy ha valaki kizárólag *cháláv Jisráelt*, azaz a fejestől kezdve kósersági felügyelet mellett készült tejtermékeket fogyaszt, akkor e kritérium fennállásáról is meg kell bizonyosodnia, mielőtt belekóstol a finomságba.

„Így aztán kóserré tettem”

Napjaink legjobb, világszerte kedvelt és elismert jégkrémei közül több is amerikai zsidó bevándorlók alkotása. Az 1917-ben született Irv Robinson 1945-ben óriási kínálattal, 21-féle ízzel lepte meg a Snowbird Jégkrém nevű vállalat jeges finomságainak fogyasztóit. Az induláshoz a bár micvájára kapott és azóta öröközött pénzét használta fel. Amikor a második világháborúban Robinson az amerikai haditengerészetnél szolgált, szabadidejében fagyaltot fő-

zött a társainak. Sógora, Bert Baskin 1946-ban lépett be az üzletbe, és 1948-tól egészen 1994-ig, a szintén zsidó emigráns, William Rosenberg által alapított Dunkin Donuts-szal való összeolvadásig Baskin-Robbins néven, közösen árulták fagyijukat.

Ebben az időszakban, 1961-ben lépett színre a Lengyelországból Amerikába emigrált anya-fiú páros, Rose és Reuben Mattus által megalkotott Häagen-Dazs ízletes, minőségi jégkrémjeivel. Gazdag, sűrű, természetes összetevőkből álló jégkrémjük óriási profit ígéretét hordozta magában, már csak jól csengő nevet kellett neki találni, hogy az amerikai piacon biztos befutó legyen. „A második világháború során Dánia volt az egyetlen ország, mely megvédte a zsidókat. Így megalkottam egy kitárlt dán nevet, és azzal regisztráltam a terméket” – mondta Reuben Mattus. Az anya-fiú páros számára az is fontos volt, hogy termékük kóser legyen: „Ha már egyszer jó fagyaltot készítettem, azt akartam, hogy a népem is élvezhesse, így aztán kóserrá tettem” – mondta Reuben.

Másfél évtizeddel utánuk, 1978-ban egy másik zsidó páros, Ben Cohen és Jerry Greenfield is létrehoz-

FAGYITILALOM

1942-ben három nyelven: héberül, angolul és arabul hirdették a palesztinai brit mandátum területén megjelenő újságok szalagcímei: május elsejétől kezdve a mandátum egész területén tilos tejes fagyaltot előállítani, forgalmazni vagy osztogatni. A tilalom három éven át állt fenn, és csak a tejes termékekre vonatkozott, a sorbet-jellegű, gyümölcsös készítményekre nem. A tilalom oka a második világháború volt: a „sivatagi róka”, vagyis Rommel tábornok vezetése alatt masírozó német csapatok Észak-Afrika homokos területein áthaladva Egyiptom elfoglalásával fenyegettek. A palesztinai brit mandátum területén felkészültek az esetleges náci invázióra.

És hogy mi köze mindennek a fagyihoz? A válasz egyszerű: nyersanyaghiány. A mandátum katonáinak nyersanyagokért felelős osztálya úgy vélte ugyanis, hogy a jeges édességhez szükséges nagy mennyiségű tejnek és cukornak jobb helye is van, mint a desszertes tányér, és a háború végéig betiltotta a fagyaltfőzést. A Palestine Post 1942. április 22-én megjelent számában a következő hirdetés olvasható:

Az élelmiszerért felelős hivatal vezetője a háború egész idejére megtiltja Palesztinában a fagyalt előállítását és forgalmazását... Bár sokak számára ez talán a háború egyik kisebb áldozatának tekinthető, ne feledjük, hogy víz alapú fagyival továbbra is vigasztalhatják magukat. A fagyalt készítéséhez használt tejet és cukrot a továbbiakban ennél alapvetőbb élelmiszerek gyártásánál fogják felhasználni.

A szélesebb közönség nem lelkesedett a tilalomért, és nem fogadták el azt az érvelést, hogy a víz alapú fagyí éppen olyan finom lehet, mint a tejes. Voltak, akik megértőbben viszonyultak a korlátozáshoz. Zuszman Segalowitz, jiddis nyelvű író például így írt a Háboker (A Reggel) című lap hasábjain a tilalom életbelépésének napján: „Mától fogva tilos fagyaltot készíteni vagy enni. Ez parancs. A törvényt be kell tartanunk, különösképpen akkor, amikor a világ ilyen rettenetes küzdelmet folytat. Ez nem katasztrófa, átmenetileg meg lehet lenni fagyalt nélkül... Én személy szerint nem rajongok érte, de nem is utasítom vissza az édességet néhanapján. Elméletben azonban, úgy gondolom, a fagyalt igen fontos, jó, édes és hasznos dolog, sőt nemzetközi dolog, az egyetlen internacionálé [utalás a szovjet himnuszra, mivel a tilalom éppen május elsején, a munka ünnepén lépett életbe], melyben édesség és béke honol.” Az újságíró

e szavakkal zárta írását: „Nem katasztrófa, hogy egyelőre betiltották a fagyaltot. Csak átmeneti dologról van szó. Csak a háború miatt van és a háborút éppen azért vívják, hogy az emberek békében ehessenek fagyaltot. A háborúnak majd vége lesz, és akkor az emberek ismét találnak majd saját maguknak kellemes és hasznos dol-

gokat, hát nem ez az élet logikája? Az embereknek meg kell találniuk az élet igaz útját, mindenki a saját magát, a szépséghez és a még finomabb fagyalathoz vezető utat. A föld teli van jósággal, gyümölcsökkel, melyek finomak és szépek. Alma, körte, cseresznye, szilva, banán, szőlő, mandula, sárgabarack és narancs. Végül is ezekből készíthető a legjobb és legfinomabb fagyí. És van csokoládé és kakaó, tej és tejszín – elegendő ízletes összetevő a fagyaltokhoz. És a bölcseneknek végül el kell ismerniük, hogy a jó dolgok mindenkinek járnak és jóakarattal mindent igazságosan el lehet osztani. Mindent mindenkinek! A fősvény száraz szalmaszálként hervadozhat összekuporgatott aranydombján. De a fák virágoznak és gyümölcsöt adnak, a föld ellát élelmiszerrel, a nap pedig meleggel. És az emberek újra megízlelhetik a fagyaltot... minden újra jó lesz.”

Addig azonban hosszú út vezetett. A tilalom életbelépése előtti napon a kávéházak soha nem látott forgalmat bonyolítottak: mindenki fagyaltot akart vásárolni. Bár voltak, akik megpróbálták kijátszani a hatóságokat, és olyanok is, akiknek bíróság előtt kellett felelniük tetteikért, a rendelkezés igazolta önmagát: már az első héten 400 tonnányi cukrot és 600 tonnányi tejet spóroltak meg, amit így máshova tudtak csoportosítani a rendkívül őséges időszakban. 1945 februárjában az államalapítás előtti Izraelben megjelenő lapok néhány soros hírben adtak hírt a tilalom feloldásáról. A náci Németország legyőzését az izraeli Kfár Szábá városának polgármesteri hivatala ezer adag ingyen fagyí kiosztásával ünnepelte.

MISPÓHE

ta társadalmi és környezetvédelmi szempontból is tudatos cégét, a Ben and Jerry's-t. A kiváló minőségű, friss, hormonmentes tejből készült fagyaltok azzal is kitűntek, hogy készítőik találó, leleményes névvel látták el valamennyit. Izraellel ellenséges politikai kiállásuk miatt sok közösségben már nem cseng jól a Ben and Jerry's név, ezért számos kóser üzlet polcáról eltűntek a termékeik.

Tejmentes fagyí

Kevesen tudják, hogy a tejmentes fagyit egy vallásos amerikai zsidónak, David Mintznek köszönhetjük. Mintz az 1970-es években felfigyelt, hogy a húsos szombati ebéd után édességre vágyakozó vallásos zsidók hatalmas felvevőpiacot jelentenek a párve (se nem húsos, se nem tejes) jégkrémek számára. Az eredetileg a szőrmeiparban dolgozó Mintz gye-

reként apja pékségében ismerkedett meg az élelmiszeripar alapjaival. Felesége, Rachel ösztönzésére éveken át szorgalmasan kísérletezett, míg megalkotta tofu alapú, ízében és textúrájában a tejes fagyaltokra nagyon hasonlító édességét. Végül 1981-ben alapította meg cégét és kezdte gyártani a Tofutti elnevezésű, tejmentes fagyaltot. A Tofutti Brands a jégkrémek mellett tejmentes „sajtot”, „sajtkrémeket”, „tejfölt” is gyárt. Az alapító Mintz, aki nemrégiben hunyt el, közeli kapcsolatban állt a Lubavicsi Rebbevel. A Rebbe több ízben adott neki útmutatást és üzleti tanácsokat, ő pedig bőkezűen támogatta világszerte a Chábád intézményeit. Fiatalon a lubavicsi Tomchei Tmimim jesivában tanult. Miután belépett az üzleti életbe, soha nem hozott döntéseket a Rebbe megkérdezése és áldása nélkül. Különlegesen sűrű levelezésük több száz – üzleti és magánjellegű kérdéseket is taglaló – levelet tartalmaz, és a Rebbe halála után Mintz gyakran megfordult a Rebbe sírjánál, az ohelnél is.

A hetvenes évek végén Mintz éttermet üzemeltetett és cateringet is vállalt. Amikor azonban a nem vallásos fogyasztók meghallották, hogy kóser-sági okok miatt nem kaphatnak jégkrémeket a rendelésükhöz, értesítették a férfit, hogy máshol veszik majd meg a fagyijukat. Ekkor fogalmazódott meg a férfin a párve fagyalt megalkotásának vágya. „Akárhányszor találkoztam a Rebbevel, megemlékeztem neki, hogy min dolgozom, és ő mindig azt mondta nekem: »Neked van hited. Ha hiszel Istenben, csodákra vagy képes.« Úgyhogy folytattam a próbálkozásaimat.” A Rebbe megígérte neki, hogy Isten segítségével nagyon sikeres lesz a párve fagyalt. „A termékeid olyan népszerűek és keresettek lesznek, hogy az egész világon árulják majd azokat” – mondta a Rebbe, és így is lett. Mintz pedig a sikeres üzlet nyereségéből bőkezűen támogatta zsidó gyerektáborokat, mikveépítést, könyvnyomtatást és megannyi projektet. Így lett a fagyiból micva.

EPRES-BANÁNOS JÉGKRÉM

Olvasóinknak eper-banános fagyaltot kínálunk, még hozzá kétfélet: tejes és párve változatban, hogy bármelyik étkezést, legyen az tejes vagy húsos, ezzel a finomsággal fejezhessék be. Kóser-sági szempontból fontos, hogy megfelelő alapossággal járjunk el az eper megtisztítása során. Az eper szárát kihúzzuk – vannak, akik szigorúbb álláspontot képviselnek, és le is vágunk egy darabot a szár körül. Vigyázzunk, hogy ne készítsünk véletlenül bemélyedést, lyukat a gyümölcsön, ami által véletlenül az eperszem belsejébe kerülhet egy apró csúszómászó. Ha mégis így történt, az epret vágjuk ketté, hogy a belsejét is meg tudjuk vizsgálni. Ezután három percre beáztatjuk, szükség esetén többször is cserélve a vizet, utána bő vízzel leöblítjük, majd erős fénynél, szemenként alaposan átvizsgáljuk. Nagyon gyakori, hogy bogarakkal erősen fertőzött az eper, jobb, ha inkább új csomagot vásárolunk és kikérjük egy kompetens rabbi útmutatását.

Tejes
Tojás- és gluténmentes

1 kg eper (lehet fagyasztott is); 1 banán;
2 dl tejszín; 1 pohár joghurt

A felszeletelt banánt és megtisztított, alaposan átvizsgált epret egy-két órára tegye mélyhűtőbe, hogy alaposan lehűljön. Turmixgépben pépesítse, adja hozzá a tejszínt és a joghurtot is, majd keverje össze alaposan újra. Töltse műanyag dobozba, és tegye a mélyhűtőbe két órára. Félóránként érdemes megkeverni, hogy krémebb állagot érjen el.

Párve
Tojás- és gluténmentes

1 kg eper (lehet fagyasztott is); 1 nagy, érett banán; 1 ek. méz vagy szilán (datolyaméz); 1 ek. cukor; fél citrom leve

Az epret a fentiek szerint tisztítsa meg. Amennyiben fagyasztott epret használ, egy lábosban néhány kanál vízbe téve engedje fel. Tegye az epret a többi hozzávalóval együtt egy nagy tálba és turmixolja simára. Töltse jégkrémes formákba a keveréket (a formák méretétől függően 14-15 darabot kapunk) és egy fél napra tegye mélyhűtőbe, amíg teljesen megfagy.

Dávid és a pók

DÉNES ANNA *meséje*

Biztosan hallottatok már a zsidó nép híres királyáról, Dávidról. Dávid király Sávuo napján született és hetven évvel később éppen ezen a napon is halt meg. Sávuo közéletével róla szól mai történetünk.

Dávid gyerekkorában pásztorfiú volt. Terelgette apja, Jisáj nyáját, ellátta az állatokat, és míg a bárányok békésen legelésztek a Betlehem környéki lankás lejtőkön, Dávid zenélt és énekelt. Dalait, melyekkel Istent dicsérte, a mai napig napról napra olvassa az egész zsidó nép. Úgy hívják őket: tehilim, zsoltárok. Dávid szerette Istent és szerette mindazt, amit Isten teremtett: a fákat, a füveket, az állatokat. Szívesen elnézte a madarak röptét, a szorgalmas méheket és a soha nem nyugvó hangyákat is. Az azonban sehogyan sem fért a fejébe, hogy miért teremtette Isten a pókot.

„Világ Teremtője, hát mi végre alkottad a pókot? A méhek nektárt gyűjtenek és mézet készítenek, a bárányok gyapjából ruha készül, tejéből ízletes túró. A macska egeret fog, a kutya hűségesen őrzi a házat, de vajon mit csinál a pók? Hiába fon hálót, abból sosem készülhet számunkra ruha!” – fakadt ki egy napon a fiatal Dávid, amint a napfényben megcsillant a fák ágai közt feszülő pókháló. Így felelt neki az Örökkévaló: „Eljön a nap, Dávid, amikor megérted, hogy miért teremtettem a pókot. Akkor majd hálát adsz nekem a bölcsességemért. Addig is várj türelemmel!”.

Telt-múlt az idő. A kicsi Dávid egyre nagyobb lett. Nemcsak megbízható pásztor volt, hanem szép, erős és bátor fiatalember is és nagyszerű harcos. Legyőzte a filiszteusok legrettegettebb harcosát, az óriás Góliátot és más győzelmeket is aratott. Abban az időben Saul volt a király, Izrael első királya. Minél több győzelmet aratott Dávid, minél jobban csodálta őt Izrael királyságának népe, Saul annál irigyebb és dühösebb lett Dávidra. Saul ráadásul félt is, hogy Dávid előbb-utóbb ellene fordul, hogy letaszítsa őt a trónról és ő maga legyen a király. Ezért aztán elhatározta, hogy megszabadul az ifjú harcostól. Legjobb katonáit küldte utána, hogy keressék meg és hányják kardélre, és a katonák – sokat próbált harcos valamennyi – el is indultak, hogy teljesítsék királyuk parancsát. Ám hiába bukkantak a nyomára, Dávid mindig elszellett előlük, és mindig csak hűlt helyét találták.

Egy napon azonban egészen közel értek a katonák Dávidhoz, már-már rajtaütöttek, amikor az üldözöi elől menekülő fiatalember egy barlangban talált menedéket. Meghúzódott a barlang legsötétebb sarkában és néma csendben várakozott. A hangok egyre csak közeledtek, Dávid pedig Istenhez fohászkozott, hogy mentse meg az életét ebben a nagy veszedelemben. Hirtelen azt vette

észre, hogy egy pók, szorgalmasan ide-oda futkosva hálót fon a barlang ásító bejáratába. Míg a pók munkáját szemlélte, a katonák hangja egyre közelebből és közelebből hallatszott. Alighogy a kis állat befejezte művét, és megpihent a háló közepén, az első katona már rá is talált a barlangra. „Ide nézzetek, mit találtam! Egy barlangot. Talán itt bujkál a mi kis madárkánk” – mondta kajánul nevetve, de egy másik harcos leintette: „Ugyan már! Nézd ezt a hatalmas és sűrű pókhálót. Régóta nem járt erre egy lélek sem, hát nem látjátok, milyen sűrű pókháló zárja el a bejáratot?” – „Úgy van, igaz!” – kiabálta a többi katona. „Ne vesztegessük az időt, menjünk tovább, biztosan erre bujkál valahol az a szökevény.”

Dávid ekkor megértette, hogy Isten végtelen bölcsességében teremtette a pókot. A hozzá képest apró állat az életét mentette meg. Dávid hálát adott Istennek, amiért megteremtette az állatokat, köztük a pókot is.

Megtért-e Gyöngyösi Márton?!

KÖVES SLOMÓ NEM ÉRTI, HOGY KERÜLT A ZSIDÓZÓ JOBBIK-ELNÖK A SZÉDERASZTALHOZ

Az idei Peszách nagy botránya volt, hogy David Pressman amerikai nagykövet a széder vacsorájára a zsidó vezetők mellett Gyöngyösi Márton Jobbik-elnököt is meghívta. A Neokohn összefoglalójából kiderült, mi ezzel a probléma – és hogy mit gondol róla Köves Slomó rabbi, aki óbudai közössége körében ülte meg a szédervacsorát.

Amint korábban számos internetes portál között a Neokohn is beszámolt róla, David Pressman amerikai nagykövet Gyöngyösi Márton Jobbik- és Heisler András Mazsihisz-elnök társaságában ünnepelte meg Peszách első estjét. Felidéztek, hogy Gyöngyösi a Parlamentben 2012-ben elhangzott felszólalásával keltett először nemzetközi felháborodást: „Itt lenne az ideje annak, hogy felmérjük azt, hogy az itt élő, és különösen a magyar országgyűlésben és a magyar kormányban hány olyan zsidó származású ember van, aki bizonyos nemzetbiztonsági kockázatot jelent Magyarország számára.”

De nem ez volt az egyetlen antiszemita kirohanása: 2013-ban olyan kijelentéseket tett egy tüntetésen, mint „a világ cinizmus szolgálatában álló zsidósága sötét szerepet játszott a kommunista diktatúrák működtetésében”, vagy: „Az a módszer, ahogy Izrael Állam a nemzetközi jog írott és íratlan szabályait felrúgva kiszorítja az őshonos palesztin népet saját földjéről olyan méretű genocídium, népirtás, amit még a náci Németország főideológusai is megcsodáltak volna.”

Az amerikai nagykövet rezidenciáján megtartott peszách vacsora bizarr vendéglistájára az Indexnek reagált Köves Slomó, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség vezetője, és keményen bírálta a Jobbik–Konzervatívok elnökének meghívását:

Gyöngyösi Márton a peszách széderasztalnál körülbelül olyan, mint egy pedofil díszvendég az óvodai nevelésről szóló konferencián vagy a »néppártosodott Ku-Klux-Klan« vezetője a Martin Luther Day ünnepségen. Érthetetlen, odaengedése pedig tapintatlan, udvariatlan – fogalmazott, majd hozzátette: „Félreértés ne essék! A zsidóság hisz a megtérés, a tsuva erejében. 2012-ben azt az álláspontot képviseltem, hogy Szegedi Csanádnak, a Jobbik levitézlett, zsidó származású alelnökének meg kell adni a lehetőséget, hogy megtérjen. Ennek feltétele a közismerten rasszista pártból való kilépés, saját tévelygésének jóvátétele, értsd: közismertségének arra való felhasználása, hogy korábbi rasszista ideológiájának veszélyeire hívja fel a figyelmet. Saját személyes törté-

netének példáján keresztül nyilvánosan lépjen fel korábbi elvei és a rasszizmus ellen.”

Kiemelte: Erre az esélyt Gyöngyösi Mártonnak is meg kell adni. „Még akkor is, ha az Országgyűlés elmúlt évtizedeinek legantiszemitább felszólalásában a zsidó származású magyarokkal kapcsolatos nemzetbiztonsági kockázatról értekezett. Ennek dacára, ha Gyöngyösi Márton kilépne a rasszizmust hirdető Jobbikból, mindannyiunkkal megosztaná, hogyan is volt lehetséges, hogy egy antiszemita pártnak volt éveken keresztül élvonalbeli politikusa és szószólója, és azután hogyan jutott a felismerésre, hogy tévedett, nos, ez esetben neki is kellene esélyt adnunk a jóvátételre. Sőt, ha találgatunk rá valamilyen legitím okot, akár még egy széderestére is oda lehetne engedni. Persze ez esetben is nehezen lenne érthető, hogy milyen megfontolásból éppen ő az egyetlen meghívott politikus egy ilyen eseményen” – mondta Köves Slomó rabbi, és hozzátette: „Gyöngyösi Márton esetében nem erről van szó. Egy olyan pártnak az elnöke, amely hosszú éveken át szimbóluma volt a legújabb kori magyar rasszizmusnak, és maga ennek a pártnak a színeiben hozta vissza a Tisztelt Házba a nyílt antiszemita retorikát. Egy olyan pártnak a vezetője, amely az úgynevezett »néppártosodás« után is egy »tetűcsúszdászó« és »judapestező« jelöltet indított az országgyűlési választáson, és mindeközben olyan elnöktársa volt, aki a »néppártosodás« közepette a menyegzőjén egy erősen »heil hitlerezésnek« látszó gesztussal ünnepelt.”

Köves Slomó kifejtette, a zsidó hagyomány szerint a megtérés három lépésből áll. A megbánás, a megvallás és az elhatározás (a változásra). „Bölcsseink azt tanítják, hogy ha háromból egy is hiányzik, akkor az olyan, mintha a tisztátalan ember alámerülne a tisztaságot hozó rituális fürdőben, miközben csúszómászót szorongat a kezében.”

Szerinte erősen kétséges, hogy Gyöngyösi Márton a fenti három lépés közül akár csak egyet is őszintén megtett, az a bizonyos csúszómászó viszont nagyon erősen hozzá van tapadva. Végül így fogalmazott:

„Így pedig, Gyöngyösi Márton hírheft beszédét felidézve, az ember akár azt is gondolhatja, hogy Gyöngyösi két pászakafalat között a nemzetbiztonsági kockázatok iránt kutatva pástázta az asztal körül ülőket. Jaj, akik a rosszat jónak mondják, és a jót rossznak, akik sötétséget világossággá tesznek, és világosságot sötétséggé, akik keserűt édessé tesznek, és édest keserűvé – tanította Ézsaiás 2700 évvel ezelőtt (Ézsaiás 5:20.)”

(Eredetileg megjelent a Neokohnon.)

Az Ön számára

az Olajág Otthonok

nyújtják a legoptimálisabb életformát,

amennyiben az alábbiak közül egy vagy több pont is igaz Önre:

- ♦ hosszú távú, biztos lakhatási körülményekre vágyik,
- ♦ szeretné megőrizni az önállóságát, függetlenségét, szabad mozgását,
- ♦ hozzátartozói távol élnek Öntől vagy elveszítette őket,
- ♦ nem akarja terhelni a családját a mindennapi problémákkal, egészségügyi gondokkal,
- ♦ Ön hosszabb-rövidebb ideje egyedül maradt,
- ♦ magányosnak érzi magát, közösségre vágyik,
- ♦ nehezere esik a bevásárlás, mosás, főzés, takarítás, egyéb napi teendők,
- ♦ a folyamatos egészségügyi felügyelet biztonságot jelent Önnek,
- ♦ szeretne hasonló korúakkal ismerkedni, barátkozni, közös programokon részt venni,
- ♦ szereti tartalmasan tölteni a szabadidejét.

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyögmasszőr, sószoba, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

EMIH

az éjszaka, amikor nem pihenünk

05.25. — 05.26.

Sávuot

programok és tudnivalók:
zsidounnepek.hu